เล่าเรื่องปากทะเล

แสนประเสริฐ ปานเนียม และคณะ

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี
สนับสนุนการจัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ
ตามโครงการวิจัย การศึกษาวรรณกรรมลายลักษณ์ : กรณีศึกษาตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

เล่าเรื่องปากทะเล

เล่าเรื่องปากทะเล

การศึกษาวรรณกรรมลายลักษณ์ : กรณีศึกษาตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

มรณญาณสูตร

โดย

นายแสนประเสริฐ ปานเนียม

นางสาวศิวพร แก้วเกตุ

นางสาวประภาภรณ์ พุ่มทับทิม

นางสาวอารีรัตน์ จันทมิตร

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

สนับสนุนการจัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ

ตามโครงการวิจัย

การศึกษาวรรณกรรมลายลักษณ์ : กรณีศึกษาตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

ชื่อหนังสือ	เล่าเรื่องปากทะเล
จำนวนพิมพ์	500 เล่ม
พิมพ์ครั้งแรก	เมษายน 2551
ที่ปรึกษา	ผศ.รพีพรรณ เทียมเดช / อ.พัชรินทร์ แจ่มจำรูญ / อ.ศิวาพร พิรอด / อ.ปรัชญา ปานเกตุ
สนับสนุนการจัดพิมพ์	สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี
บรรณาธิการ	แสนประเสริฐ ปานเนียม
ถ่ายภาพ	แสนประเสริฐ ปานเนียม
พิมพ์ที่	บริษัท ฟิล สไตล์ จำกัด โทร 081-822-8130

คำนำ

หนังสือเล่าเรื่องปากทะเลเล่มนี้ พิมพ์เนื่องในโอกาสการจัดแสดงนิทรรศการตามโครงการวิจัย การศึกษาวรรณกรรมลายลักษณ์ : กรณีศึกษาตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

หนังสือเล่มนี้ไม่ใช่รายงานการวิจัย หากแต่เป็นเอกสารที่จัดทำขึ้นเพื่อแบ่งปันความรู้เกี่ยวกับข้อมูลทางวัฒนธรรมบ้านปากทะเลอย่างสั้นๆ มีภาพประกอบตามสมควร ต่อด้วยขั้นตอนการทำวิจัย และปิดท้ายด้วยคัมภีร์มรณญาณสูตรที่ได้พบระหว่างการเก็บข้อมูลวิจัย หากผู้อ่านท่านใดสนใจข้อมูลการวิจัยสามารถหาอ่านได้ในรายงานการวิจัยฉบับเต็มในโอกาสต่อไป

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ รพีพรรณ เทียมเดช ประธานสาขาวิชาและคณาจารย์สาขาวิชาภาษาไทยคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี ที่เล็งเห็นความสำคัญของการเผยแพร่ข้อมูลท้องถิ่นและสนับสนุนงบประมาณในการจัดพิมพ์ในครั้งนี้

หากข้อมูลในหนังสือเล่มนี้จะเกิดเป็นประโยชน์แก่ผู้ใดในทางใดก็ตาม ข้าพเจ้าและคณะผู้จัดทำขออุทิศความดีทั้งปวงให้แก่บรรพบุรุษชาวบ้านปากทะเลผู้ซึ่งได้สร้างสรรค์มรดกทางวัฒนธรรมไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษาหาความรู้สืบมาจนถึงปัจจุบัน

แสนประเสริฐ ปานเนียม

บรรณาธิการ

บ้านปากทะเล

ปากทะเลเป็นชื่อหมู่บ้านและตำบลชายทะเลในเขตอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี สาเหตุที่เรียกชื่อบ้านว่าปากทะเลเพราะในสมัยก่อนมีลำคลองขนาดใหญ่ผ่านมาจากทางทิศตะวันตกแล้วไหลลงสู่ทะเลในบริเวณนี้ ปากคลองที่เชื่อมกับทะเลมีขนาดใหญ่เป็นสิบวากว้างพอที่เรือประมงและเรือสินค้าขนาดเล็กจะเข้ามาจอดหลบพายุได้เป็นจำนวนมาก ทำให้บ้านปากทะเลเป็นย่านของคนทำประมงและแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างคนพื้นถิ่นกับพ่อค้าจากถิ่นอื่น เช่น เมืองชายทะเลในภาคตะวันออก จีน มลายู เป็นต้น

คลองปากทะเลนั้นไหลมาจากทางทิศตะวันตกอันเป็นที่ตั้งของเมืองเพชรบุรี สมัยที่การคมนาคมทางบกยังไม่เจริญ คลองปากทะเลเป็นทางเดินเรือสำคัญอีกเส้นหนึ่งที่นักเดินทาง คนทั่วไปและพ่อค้ากลุ่มต่างๆใช้เป็นทางผ่านในการเข้าออกเมืองเพชรบุรีนอกเหนือไปจากเส้นทางแม่น้ำเพชรบุรีที่บ้านแหลมและบางตะบูน ในหนังสือตำนานเมืองเพชรของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) กล่าวถึงทางน้ำสายนี้ไว้ในหมวดของแม่น้ำตะวันตกมีความตอนหนึ่งว่า

"แม่น้ำตะวันตก สายเขาแลง เขาปากช่อง ทางบ้านห้วยข้อง อีกสายหนึ่งผ่านลงมาทางหนองหัวลี ระหารใหญ่ ไปบ้านท่าช้าง ออกทางวัดโพกรุ ไปวัดท่าช้างบ้านหนองวัดวังบัว ไปคูบันไดอิฐ รวมกับสายลาดโพ แยกมาคูบันไดอิฐ บ้านดอนโพไปวัดคงคาราม ออกบ้านหม้อ ไปท่าช่อง โด่งไปตะวันออกทางวัดพระรูป ไปบางจาน ลงลาดทะเล ซึ่งปรากฏเป็นปากทะเลในภายหลังนี้ "

ข้อมูลอีกอย่างที่แสดงให้เห็นว่าปากทะเลเป็นปากทางสำคัญในการเดินทางเข้าสู่เพชรบุรีก็คือ "ด่านปากทะเล" ป้าล้วน ลาภเกิด ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับบ้านปากทะเลแก่ผู้วิจัยเป็นจำนวนมาก ท่านเป็นหลานสาวของหมื่นเปรมประชาผู้ใหญ่บ้านปากทะเลสมัยรัชกาลที่6-รัชกาลที่7 สมัยเป็นเด็กป้าล้วนเข้าเรียนที่โรงเรียนปากทะเลซึ่งใช้ด่านเป็นอาคารเรียนท่านเล่าว่า "เกิดมาก็เห็นมีด่านอยู่ แต่เขาเลิกใช้กันไปแล้ว ด่านนี้เป็นที่เก็บภาษีและตรวจตราผู้คนที่เข้าออกในคลองปากทะเล ตัวด่านปลูกเป็นหอสูงขึ้นไปบริเวณริมคลองปากทะเลใกล้กับวัดในปากทะเล ชั้นล่างกั้นเป็นห้องเรียน ชั้นบนเป็นที่เก็บหุ่นของหลวงพ่อปลอดอดีตเจ้าอาวาสวัดในปากทะเล

ต่อมาพอสร้างอาคารเรียนหลังใหม่จึงได้รื้อด่านออกหุ่นที่เก็บไว้ก็กระจัดกระจายเป็นอันสูญไป นานเข้าคนก็ลืม”

หมู่บ้านชาวประมง แหล่งผลิตเกลือ และชุมทางนักเดินเรือ

ปากทะเลเป็นบ้านชายทะเล ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงและทำนาเกลือ สภาพพื้นที่ชายฝั่งส่วนใหญ่เป็นหาดโคลนและป่าชายเลนเหมาะสมต่อการเป็นแหล่งเพาะตัวอ่อนของสัตว์น้ำ ชาวบ้านปากทะเลจึงมีอาชีพทำประมงชายฝั่งเช่นการเก็บหอยแครง การวางอวน ทำโป๊ะ ทำประมงโดยใช้เรือฉลอม ในยุคที่สินในน้ำยังคงอุดมสมบูรณ์ผลประโยชน์จากการทำประมงได้สร้างความมั่งคั่งแก่ชาวปากทะเลอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง จวบจนเทคโนโลยีได้พัฒนาเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำให้ก้าวหน้าไปมาก การออกเรือแต่ละครั้งได้ปลาเป็นจำนวนมาก ทั้งเรือจากที่อื่นก็เข้ามาจับปลาในพื้นที่ ทรัพยากรสัตว์น้ำจึงเริ่มร่อยหรอลงการทำมาหากินก็เริ่มฝืดเคือง ในราวปีพ.ศ.2500 ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงได้หาทางขยับขยายไปทำกินยังที่อื่นเช่นหัวหิน ปราณบุรี ชุมพร ปัตตานี

สมัยก่อนมีคำเก่าที่คนเมืองเพชรพูดถึงอาหารอร่อย4อย่างเป็นคำคล้องจองกันไว้ว่า “ข้าวเม่าดอนคาน น้ำตาลโรงเข้ ขนมจีนบ้านนา น้ำยาปากทะเล” คำยกย่องน้ำยาปากทะเลนี้แสดงให้เห็นถึงความชำนาญในการปรุงอาหารของชาวปากทะเลซึ่งใช้อาหารทะเลเป็นวัตถุดิบเนื่องจากมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับของทะเล แม้ในปัจจุบันคำกล่าวเหล่านี้จะไม่ค่อยมีคนพูดถึงแต่แม่ครัวชาวปากทะเลก็ยังคงมีฝีมือในการปรุงอาหารทะเลอยู่มาก ดังเช่น ห่อหมกปลาดุกทะเล กะปิเคยที่ขึ้นชื่อในทุกวันนี้

เนื่องจากมีพื้นที่ติดทะเล น้ำทะเลมีความเค็มเหมาะสมสำหรับการทำนาเกลือ ปากทะเลจึงเป็นแหล่งผลิตเกลือส่งให้กับพ่อค้าคนกลางจากแดนไกลที่มารับซื้อเกลือในบ้านแหลมมาตั้งแต่สมัยโบราณ เกลือปากทะเลและบริเวณใกล้เคียงเป็นเกลือเนื้ออ่อน ละลายเร็วเป็นที่ต้องการของท้องตลาด นายวิโรจน์ ศรีนาคนายก อบต.ปากทะเล และลุงชุ่ม เลิศประเสริฐ เลขานุการนายก อบต.ปากทะเล ได้ให้ข้อมูลเรื่องการทำนาเกลือแก่คณะผู้วิจัยไว้ว่า

“สมัยก่อนมีผู้ที่ทำนาเกลือกันเพียง 3-4 รายเท่านั้น คือ ป้าอ่วน ศรีนาค

ลุงสง่า ศรีดอกบวบ แม่จ้าน ศรีดอกบวบ และลุงจัด พหุโล แต่ต่อมาในราว พ.ศ.2510 - พ.ศ. 2512 เป็นระยะที่มีการทำนาเกลือกันมากเนื่องจากมีการทำถนนตัดผ่านที่บ้านปากทะเล จนกระทั่งถึง พ.ศ.2516 พื้นที่บ้านปากทะเลก็เต็มไปด้วยพื้นที่ทำนาเกลือจนไม่เหลือที่ดินว่างเปล่าให้เข้ามาบุกเบิกทำมาหากินได้อีก

ครอบครัวที่ประกอบอาชีพทำนาเกลือในปากทะเลจำเป็นต้องมีเรือเพื่อเอาไว้บรรทุกผลผลิตเกลือที่ทำได้ไปขายในตัวจังหวัดเพชรบุรีและล่องเรือไปขายที่อื่นๆและในนาเกลือของแต่ละคนก็จะต้องมีคลองเข้ามาถึงนาของตนเอง เมื่อขายเกลือหมดก็จะซื้อข้าวของจำพวก เสาปลูกบ้าน มะพร้าว ข้าว ใส่เรือกลับมา

สำหรับการค้าเกลือกับต่างเมืองมีการบรรทุกเกลือไปขายที่ ชุมพร บ้านกูด คลองวาฬ หัวหิน ปราณบุรี บ่อทองหลาง บางสะพาน สามร้อยยอด เพราะไม่มีโรงงานรับซื้อเหมือนในสมัยนี้ พวกนั้นซื้อเกลือเพื่อจะนำไปทำน้ำปลาและปลาเค็ม

การค้าเกลือกับชาวต่างชาติ มีเรือแขกใบแข็ง จากรัฐปะลิศและกลันตันของมาเลเซียล่องเรือมาซื้อเกลือที่ปากอ่าวบ้านแหลมแต่เนื่องจากเป็นเรือขนาดใหญ่ไม่สามารถเข้าปากอ่าวได้จึงต้องจ้างเรือประมงบ้านแหลมขนเกลือไปให้ในขณะเดียวกันก็เอาสินค้าเช่น อินทผลัม ขนมปังปีบ ขนใส่เรือมาแลกกับเกลือบ้างขายบ้างและแลกกับไก่อู(ไก่ชน)บ้าง บ้างก็ซื้อไก่อู จากบ้านแหลมกลับไปตีที่มาเลเซียด้วย

เรือแขกใบแข็ง ก็คือ เรือสำเภา 3 ใบเรือเรียงลำดับจากเล็กไปหาใหญ่ ใบเรือทำจากเสื่อลำแพน จุน้ำหนักได้ 100 ตันการเดินทางใช้เวลา 3 วัน 3 คืนจากมาเลเซียจนมาถึงบ้านปากทะเล

ก่อนปี พ.ศ. 2505 ชายฝั่งของบ้านปากทะเลเป็นเส้นทางหลักที่ใช้เป็นทางสัญจรของคนในสองตำบลคือ ปากทะเลและบางขุนไทร รวมถึงตำบลอื่นๆ โดยใช้เป็นทางเดินเท้าที่เป็นเปลือกหอยที่น้ำพัดมาทับถม(กะซ้า) ถนนทางนี้จะผ่านหมู่บ้านบางอินเล็กบางอินใหญ่และบางขุนไทรเป็นทางสัญจรของพระชาวบ้านและนักเรียนที่จะเดินทางไปเรียนที่ตัวจังหวัดเพชรบุรี มีบ้านเรือนตั้งเป็นระยะๆแต่ถ้าเป็นหน้าน้ำก็จะใช้เรือพายพายไปทางบางจาน”

นอกเหนือไปจากแขกแล้วลูกค้าที่มาซื้อเกลือจากปากทะเลก็มีอีกหลาย

กลุ่มดังที่ยายวิน สีดอกบวบ เจ้าของนาเกลือที่ทำมากว่า60ปี เล่าให้ฟังว่า

"ทำนาเกลือมากว่า 60 ปีแล้ว และปัจจุบันจ้างเขาทำ สมัยนี้มีคนทำนาเกลือกันมาก สมัยก่อนมีเพียงแค่ 2-3 รายเท่านั้น เพราะว่าเกลือมีราคาถูกจึงไม่ค่อยมีคนทำกัน เวลาทำนาเกลือ ทำแล้วก็ต้องเอาใส่เรือล่องขายไปเรื่อยๆ ทั้งขึ้นทางแม่กลองและลงใต้ไปทางประจวบฯ ชุมพร พอขายหมดก็กลับ แล้วก็ซื้อสินค้าที่จำเป็นที่บ้านปากทะเลไม่มีกลับมาด้วย ส่วนการขายเกลือก็จะมีทั้งคนไทยด้วยกันซึ่งเป็นเรือเล็ก สามารถนำเรือเข้ามาถึงนาเกลือได้เลย และพวกคนจีน เมื่อมาซื้อเกลือต้องใช้เรือเล็กขนไปให้เพราะเรือที่มามีขนาดใหญ่มากไม่สามารถเข้ามาได้คนจีนที่มาซื้อเกลือ ที่ยังจำได้เช่น เจ๊กเสมียน เจ๊กติ๋ง เจ๊กเหี่ย คนสมัยก่อนที่ทำนาเกลือ เขาจะไม่ให้ขึ้นศาลเพราะเชื่อว่าเป็นคนปั้นน้ำเป็นตัว"

สมัยก่อนคลองปากทะเลกว้างเป็น10วาเรือสินค้าจากที่อื่นล่องซื้อเกลือและค้าขายเครื่องอุปโภคบริโภคอยู่เสมอ ป้าล้วน ลาภเกิด เล่าว่า " ก๋งของท่านคือหมื่นเปรมประชา ตั้งบ้านเรือนค้าขายอยู่ริมคลองตรงข้ามกับวัดในปากทะเล ของที่ขายส่วนใหญ่เป็นเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นในครัวเรือนและการประกอบอาชีพในสมันนั้น ของบางอย่างที่ขายก็ไปหาซื้อมาจากตลาดเพชรบุรี บางอย่างก็มีเรือมาส่งให้เช่น มะพร้าวจากสวนอัมพวา หม้อดินของพวกเรือมอญที่มาจากบางครก ลำแพนสำหรับพวกเรือเอาไปทำใบเรือ หวายซีกสำหรับชาวประมงซื้อไปถักไซดักปลาดุก หวายกลมสำหรับถักสาแหรกขายของ นอกจากสินค้าทั่วไปแล้วยังมีเรือขายตู้มาจากกรุงเทพฯ บรรทุกตู้ไม้ คันฉ่อง ตู้เซฟ เข้ามาขาย

สมัยที่ป้าล้วนเป็นเด็กคลองปากทะเลไปไม่ถึงเมืองเพชรเสียแล้ว เรือที่เข้ามาไปได้ไกลสุดก็แถบบางจานซึ่งยังกว้างอยู่มาก เจ้าของเรือจะผูกเรือไว้ที่บางจานแล้วจึงเดินต่อไปเพชรบุรี ป้าล้วนเคยตามก๋งไปหาบของมาขายที่บ้านรู้สึกปลื้มใจมากเพราะนับแต่ออกจากบ้านมามีคนไหว้ก๋งตลอดทางไปจนถึงเพชรบุรี ทั้งป้าล้วนยังจำได้ว่าสมัยสงครามโลกครั้งที่2 ญี่ปุ่นตั้งกองกันอยู่ในวัดใหญ่สุวรรณารามซึ่งเป็นทางที่ต้องเดินผ่านอยู่เป็นประจำ"

แล่นเรือตัดอ่าว ความสัมพันธ์ของผู้คนสองฝั่งทะเล

ในยุคสมัยที่การคมนาคมทางบกยังไม่เจริญ ผู้คนชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก

แถบแม่กลอง เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพรมักไปมาหาสู่กับคนตะวันออกแถบชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราดโดยใช้เรือใบข้ามแล่นตัดข้ามอ่าวกันเป็นเรื่องปกติ

ในวารสารเมืองโบราณปี2547 ฉบับ30.4 สนั่น รัตนะ ได้กล่าวถึงตู้พระธรรมลายรดน้ำชุดหนึ่งจำนวนหกใบ ซึ่งผู้สร้างคือจีนบุญรอดได้สร้างไว้ใน พ.ศ.2394และถวายให้กับวัดต่างต่างในแถบสองฟากอ่าวไทยคือถวายไว้ที่วัดพระทรง วัดจันทราวาส และวัดลาด จังหวัดเพชรบุรี ส่วนอีกสามใบข้าวอ่าวไปอยู่ที่วัดบุปผาราม จังหวัดตราด วัดพลับ จันทบุรี และวัดดอนมะกอกล่าง จังหวัดระยอง ข้อมูลที่ยกมาเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในแถบเพชรบุรีและอ่าวไทยฝั่งตะวันออกเอาไว้ได้เป็นอย่างดี

ทั้งเรื่องเล่าของชาวปากทะเลหลายเรื่องก็สอดคล้องและทำให้เห็นเส้นทางการเดินทางชัดเจนมากยิ่งขึ้น เช่นเรื่องของหลวงพ่อแก้ว ซึ่งท่านเคยจำพรรษาอยู่ที่วัดในปากทะเลมาก่อน ภายหลังท่านได้นั่งเรือใบข้ามอ่าวไปจำพรรษาอยู่ที่วัดเครือวัลย์ ชลบุรีและเป็นผู้สร้างพระปิดตาอันเลื่องชื่อในกาลต่อมา

หลวงพ่อปลอดที่ชาวบ้านนับถือเป็นชาวตะวันออกแถบจันทบุรี ภายหลังได้มาจำพรรษาและเป็นเจ้าอาวาส วัดในปากทะเล หมอเปล่ง วิชชุพันธุ์ หมอกลางบ้านผู้เป็นลูกเขยของขุนถ่องทะเลรักษ์เป็นคนมาจากทางนาจอมเทียน ชลบุรี

ต่อมาเมื่อการคมนาคมทางบกสะดวกขึ้น ความจำเป็นในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างผู้คนสองฝั่งทะเลก็ลดลง ลุงเฉลิม ศรีวิโรจน์ เล่าให้ฟังว่า “ สมัยเด็กๆ ที่บ้านทำนาเกลือ พวกผู้ใหญ่ในบ้านจะเอาเรือใส่เกลือไปขายทางตะวันออกเสมอ ส่วนทางใต้ก็เคยไปขากลับมาเรือว่างก็จะหาซื้อขี้ค้างคาวใส่เรือเลยไปขายให้พวกชาวสวนแถบอัมพวาก่อนแล้วจึงค่อยย้อนกลับมาเข้าปากทะเล ราวพ.ศ.2510 เป็นต้นมาก็ไม่ค่อยได้เห็นเรือไปค้าขายที่ไกลๆอีกเลย”

ปากทะเล วัดนอกอยู่ใน วัดในอยู่นอก

ตำบลปากทะเลมีวัดอยู่สองวัดเป็นวัดที่มีความสำคัญต่อชุมชนมาแต่โบราณตั้งชื่อวัดตามชื่อหมู่บ้าน แต่ขยายความด้วยคำว่านอกและในให้ต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ที่ตั้งวัด กล่าวคือวัดนอกนั้นหมายถึงอยู่ด้านนอกติดกับทะเล ส่วนวัดในหมายถึงอยู่ลึกในแผ่นดินเข้ามา แต่ปัจจุบันวัดนอกกลับเข้ามาอยู่ข้างใน ลึกกว่าวัดในเข้า

มาอีกเกือบกิโลเมตร สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจากว่าเมื่อประมาณร้อยกว่าปีที่ผ่านมา บริเวณที่ตั้งของวัดนอกปากทะเลถูกน้ำทะเลกัดเซาะชายฝั่งจนเข้ามาถึงตัววัด พระสงฆ์และชาวบ้านจึงร่วมใจกันย้ายวัดขึ้นมาตั้งอยู่ในที่ปัจจุบัน นับแต่นั้นมาวัดนอกปากทะเลจึงอยู่ด้านใน วัดในปากทะเลจึงอยู่ด้านนอกใกล้ทะเลมากกว่า

วัดนอกปากทะเลมีสิ่งสำคัญในวัดได้แก่ โบสถ์ไม้สักขนาดความยาวสามห้อง ฝาเข้าไม้แบบปะกน ยกพื้นสูงให้พ้นน้ำ โบสถ์ไม้นี้เป็นที่นิยมสำหรับวัดในแถบชายทะเลเพราะหาวัสดุง่าย ทนทานกว่าก่อด้วยปูนขาวซึ่งถูกไอทะเลกัดกร่อนได้ นอกจากนี้ในวัดยังมีศาลาการเปรียญหลังเก่ามุงกระเบื้องว่าวสีขาวสลับแดง ในส่วนสีแดงมุงเรียงเป็นตัวอักษรระบุปีสร้างคือ ร.ศ.117 (พ.ศ.2443) หอระฆังและหมู่กุฏิ วัดนอกปากทะเลทรุดโทรมขาดผู้สนใจดูแลอยู่พักหนึ่งในช่วงนั้นเอกสารเก่าแก่ตำรับตำราต่างๆของวัดก็พลอยสูญไปด้วย ปัจจุบันเจ้าอาวาสองค์ใหม่ได้เข้ามาพัฒนาวัดให้มีสภาพดีขึ้นเหมาะแก่การเป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจ

วัดโบราณที่คู่กันกับวัดนอกปากทะเลก็คือวัดในปากทะเลเป็นวัดเก่าแก่ที่มีอายุเป็นร้อยปี จากหลักฐานที่ปรากฏคือใบพระราชทานวิงสุงคามสีมาที่นายเปี่ยมกับราษฎรได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานที่เขตพระอุโบสถยาว 12วากว้าง6วา และได้ทรงพระราชอุทิศที่นั้นเป็นวิสุงคามสีมาของวัดในปากทะเล แขวงเมืองเพชรบุรีตั้งแต่ วันอาทิตย์ เดือนแปด ขึ้น4 ค่ำ ปีจอ อัฐศก พุทธศักราช 2429 ข้อมูลดังกล่าวนับเป็นเครื่องยืนยันอายุของวัดได้เป็นอย่างดี ภายในวัดมีโบสถ์ไม้สักด้านหน้ามีมุขที่บันแกะสลักเป็นรูปเทวดาอุ้มหม้อน้ำและไก่คู่สองตัว วันที่21มกราคม2552 ผู้วิจัยไปถ่ายรูปวัดในปากทะเล ระหว่างที่ช่วยเจ้าอาวาสปิดประตูโบสถ์ก็ได้พบจารึกบนบานประตูซึ่งลบเลือนมากแล้วว่า

" ปฏิสังขรณ์ ขึ้นใหม่ เมื่อปีระกา เบ็ญจศก เดือน๔แรม๘ค่ำ พฤหัสบดี พระพุทธศักราช ๒๔๗๖ "

การค้นพบจารึกนี้ทำให้สามารถไขปริศนาที่ซ่อนอยู่บนหน้าหน้าบันโบสถ์ได้คือ ไก่หมายถึงปีระกาอันเป็นปีที่มีการปฏิสังขรณ์โบสถ์ ส่วนเทวดาที่อุ้มหม้อน้ำนั้นอาจหมายถึงหลวงพ่ออูมซึ่งเป็นเจ้าอาวาสในขณะนั้นก็เป็นได้ โดยเอาคำว่าอุ้มซึ่งออกเสียงคล้ายกับคำว่าอูมมาแทน นอกเหนือจากโบสถ์แล้วภายในวัดยังมีหมู่เจดีย์เก่าแก่หน้าโบสถ์ กุฏิไม้ ศาลาการเปรียญ พระพุทธรูปกลางแจ้งองค์ใหญ่

เป็นต้น

ลำดับเจ้าอาวาสปกครองวัดในปากทะเล

๑. หลวงพ่อแก้ว
๒. หลวงพ่อปลอด
๓. หลวงพ่ออูม
๔. หลวงพ่อขาว
๕. หลวงพ่อบุญรวบ ปุญกาโม
๖. หลวงพ่อพระปลัดสมพิศ รุจิธัมโม

มีเรื่องเล่ากันมาแต่เก่าว่าคนปากทะเลและคนตะวันออกแลกหลวงพ่อกัน คือให้หลวงพ่อแก้วไปอยู่ตะวันออกและให้หลวงพ่อปลอดซึ่งเป็นชาวตะวันออกมาอยู่ปากทะเล แต่ในความเป็นจริงแล้วหลวงพ่อทั้งสองรูปเดินทางไปและมาของท่านเอง โดยมีประวัติดังนี้

หลวงพ่อแก้ว เกิดที่จังหวัดเพชรบุรี เมื่อปี พ.ศ.๒๓๙๖ อายุครบก็อุปสมบทที่วัดในปากทะเล นอกจากแก่กล้าในทางวิปัสสนากรรมฐาน กล่าวกันว่าท่านยังเก่งในทางช่าง การสร้างวัดสมัยนั้นต้องสร้างกันเอง สมัยนั้นหลวงพ่อแก้วต้องเกณฑ์ภิกษุสามเณรและชาวบ้าน เข้าไปตัดไม้เองในป่า ต้องพักแรมอยู่ในป่าครั้งละนาน ๆ กว่าจะได้ไม้มาปลูกศาลาหรือกุฏิสักหลัง

งานโค่นต้นไม้ งานชักลากไม้ในป่าเป็นงานหนักและเหนื่อย หลายครั้งผู้ร่วมงานก็เจ็บป่วยหลวงพ่อแก้วจึงเริ่มสร้างพระปิดตาขึ้นเป็นครั้งแรก แจกเป็นกำลังใจให้กับผู้ร่วมงาน ตอนแจกท่านบอกว่าเอาไว้ป้องกันไข้ป่า ป้องกันภัยจากสัตว์ร้าย ลดอันตรายจากไข้และสัตว์ร้ายได้ไม่น้อย ภูตผี ปิศาจก็ไม่อาจเข้าใกล้

หลวงพ่อแก้วท่านเป็นนักก่อสร้าง ถ้าใครมาช่วยชักลากซุงจากป่ามาถึงวัดท่านก็ให้พระ ๑ องค์ ใครเอาซุงมาถวายท่าน ๑ ท่อน ท่านก็จะให้พระ ๑ องค์

ช่วงปลายชีวิต หลวงพ่อแก้วย้ายจากวัดพระทรง เพชรบุรี ไปอยู่ที่วัดเครือวัลย์ ชลบุรี ไม่มีบันทึกแน่ชัดว่าท่านมรณภาพในปี พ.ศ.ใด

พระอธิการปลอด หรือ "หลวงพ่อปลอด" เกิดเมื่อ พ.ศ.๒๓๘๗ บ้านอยู่ตำบลตะปอนน้อย อำเภอ ขลุง จังหวัดจันทบุรี ท่านมีความรู้ภาษาไทยพออ่าน

ออกเขียนได้ แต่เดิมครอบครัวของท่านมีอาชีพทำสวน อุปสมบทเมื่ออายุครบเกณฑ์ตามประเพณีที่วัดรั้วเหล็ก (วัดประยูรวงศาวาส) จังหวัดธนบุรี ประมาณ พ.ศ.๒๔๐๖

เมื่ออุปสมบทเป็นพระภิกษุ ท่านฝึกฝนตนเองเสมอ ด้วยการศึกษาและปฏิบัติทางวิปัสสนา โดยเฉพาะการเทศน์ที่ไพเราะเป็นที่นิยมของสาธุชน มักได้รับกิจนิมนต์ไปเทศน์ทำนอง เทศน์มหาชาติอยู่เนือง ๆ ชื่อเสียงด้านการเทศน์ทำนองของท่านขจรขจายไปทั่ว จนกระทั่งได้รับกิจนิมนต์เทศน์ประชันในงานเทศน์มหาชาติของวัด ทว่าการเทศน์ประชันครั้งนั้นของท่านว่ากันว่าท่านแพ้ให้กับผู้ประชันจึงเกิดความน้อยใจตนเอง จึงตัดสินใจลาเจ้าอาวาสเพื่อออกธุดงค์

ระหว่างธุดงค์ท่านได้พบกับนายทองพิมพ์ ชาวบ้านปากทะเล การสนทนาระหว่างกันเป็นที่ต้องอัธยาศัยซึ่งกันและกัน ฝ่ายนายทองพิมพ์ชาวบ้านปากทะเลถึงกับเลื่อมใสในปฏิปทาจริยวัตรของหลวงพ่อปลอดเป็นอันมาก จึงอาราธนาท่านมาจำพรรษาที่วัดปากทะเล ขณะนั้นวัดปากทะเลเป็นวัดที่สร้างใหม่ หลวงพ่อปลอดก็มีความตั้งใจอยู่เช่นกันว่าจะไม่กลับไปยังวัดเดิมจึงรับปากตกลงจำพรรษาอยู่ ณ วัดปากทะเลตั้งแต่นั้นมา

เมื่อหลวงพ่อปลอดได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดปากทะเล การปฏิบัติตนของหลวงพ่อปลอดเป็นที่ยอมรับของสาธุชนในละแวกบ้านปากทะเลเป็นอันมาก เนื่องจากท่านมีวัตรปฏิบัติโดดเด่น ด้านการวิปัสสนากรรมฐาน การแสดงธรรมเทศนาของท่านเป็นเอกอุ ทำให้อุบาสกอุบาสิกาเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในตัวท่าน ดังนั้นการพัฒนาบูรณะวัดให้เจริญงอกงามเป็นผลให้ปลูกสร้างกุฎิขึ้นใหม่อีก ๔ หลัง ศาลาหลังเล็ก ๆ เพื่อใช้แสดงธรรมอีก ๓ หลังและเพียงเวลา ๓ ปีท่านสามารถรวบรวมความศรัทธาจากสาธุชนสร้างอุโบสถได้สำเร็จ

หลวงพ่อปลอด เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านปากทะเล ท่านได้รวบรวมความศรัทธาของชาวบ้านปากทะเลเพื่อทำเขื่อนกั้นน้ำทะเล ป้องกันการกัดเซาะบริเวณหน้าวัดและบริเวณเนื้อที่หมู่ ๑ ถึงหมู่ ๖ ซึ่งจะประสบภัยทางธรรมชาติอยู่เสมอ หลวงพ่อและชาวบ้านได้ทำการต่อเรือใบขึ้น ๒ ลำ ยาว ๗ วา หนึ่งลำ ยาว ๖ วา หนึ่งลำ เพื่อนำไปบรรทุกหินและทรายจากเกาะสะเดาบางปูในเขตจังหวัดประจวบคีรีขันธ์มาถมแนวเขื่อนกั้นน้ำทะเล การขนหินขนทรายโดยเฉพาะทางเรือใบเป็นไปด้วยความมานะและอดทน ทำอยู่หลายปีแนวเขื่อนกั้นน้ำทะเลจึงสำเร็จ วัดและชาวบ้านจึง

ปลอดภัยจากการกัดเซาะของน้ำทะเล ปฏิปทาวัตรปฏิบัติ อีกทั้งงานสาธารณูปการของท่านเป็นที่ประจักษ์ แห่งกุศลกรรมหลวงพ่อปลอด จึงได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะตำบลปากทะเลในที่สุด

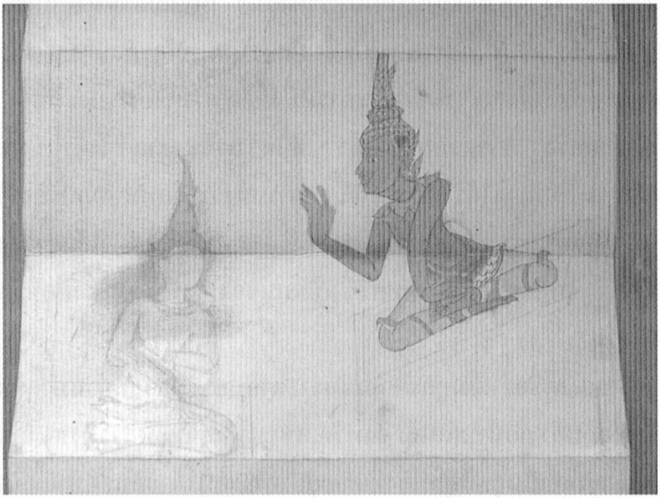
นอกจากงานด้านการปฏิสังขรณ์บูรณะวัดแล้ว ท่านยังฝากผลงานด้านคีตศิลป์และนาฏศิลป์ไว้ให้กับชาวบ้านปากทะเลอีกด้วย ท่านได้สร้างวงปี่พาทย์ไว้ประจำวัด ๒ วง แล้วฝึกสอนให้กับบรรดาศิษย์ ได้มีฝีมือติดตัวเป็นเครื่องเลี้ยงชีพ ละครชาตรีแห่งวัดในปากทะเลท่านก็เป็นผู้แต่งบทบทและควบคุมการแสดงด้วยตัวท่านเอง มรดกทางวัฒนธรรมอีกประการหนึ่งก็คือ การเชิดการประดิษฐ์หุ่นกระบอก ท่านก็นำนายหริ่ง ชาวตำบลบางแก้ว ที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านนี้ร่วมฝึกหัดให้สานุศิษย์ชาวปากทะเลได้รับความรู้ จนสามารถตั้งวงหุ่นกระบอกประจำวัดได้ ๑ วง

เรื่องหุ่นกระบอกหลวงพ่อปลอดนี้ ส.พลายน้อย ได้กล่าวถึงนางส้มผิว พลายน้อย สกุลเดิมจีบประดับศรีซึ่งเป็นแม่ของท่านไว้ในหนังสือชีวิตที่คิดไม่ถึงตอนหนึ่งว่า

“ แม่ได้ชื่อว่าเป็นลูกน้ำเค็ม เพราะตากับยายเคยอยู่ที่บ้านปากทะเล ซึ่งเป็นตำบลขึ้นอยู่กับอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี แม่และพี่สาวทั้งสองคนเกิดที่บ้านปากทะเล ญาติที่เป็นลูกพี่ลูกน้องที่เคยอยู่ปากทะเลมาด้วยกันคือป้าเมี้ยนและลุงเม้น ตู้ทองคำ เมื่อป้าเมี้ยนแต่งงานกับลุงเค้าแล้วจึงเปลี่ยนมาใช้นามสกุล “สัตยารมณ์” ลูกชายคนหนึ่งของป้าเมี้ยนชื่อสุนทร เป็นนายทหารมียศพันเอก ได้แต่งงานกับพี่สาวของผม

แม่เล่าว่าตอนที่อยู่บ้านแหลมนั้น บ้านอยู่ใกล้วัดปากทะเล ท่านสมภารชื่อหลวงปู่ปลอด ที่วัดของท่านมีปี่พาทย์และท่านให้คนสร้างหุ่นขึ้น หลวงปู่ได้เก็บเด็กๆไปหัดปี่พาทย์เล่นหุ่น ป้าเมี้ยนและพี่น้องอีกสี่คนคือ ลุงย้อย ลุงเม้น ป้างบ ป้าเหมียน จึงมีความรู้เรื่องดนตรีปี่พาทย์และเล่นหุ่นได้ เมื่อหลวงปู่ปลอดมรณภาพแล้วหุ่นทั้งหมดก็ตกอยู่กับป้าเมี้ยน แต่ก็มีโอกาสเล่นต่อมาได้ไม่นานเพราะเมื่อป้าเมี้ยนแต่งงานกับลุงเค้าแล้ว ท่านไม่ชอบที่จะเอาตัวหุ่นซึ่งมีหัวยักษ์เข้ามาไว้ในบ้าน แต่ไม่รู้ว่าจะเอาไว้ที่ไหนดี ท่านจึงเอาไปฝากไว้ที่วัดข้างบ้านที่อำเภอเมืองเพชรบุรีและน้องสาวที่ชื่องบได้แบ่งตัวหุ่นเอาไว้บ้างเมื่อป้างบถึงแก่กรรมหลานชายซึ่งมีอาชีพทางปี่พาทย์อยู่ทางปราณบุรีก็ได้รับเอาไป ”

นอกจากนี้ป้าล้วนก็ได้เคยกล่าวถึงหุ่นกระบอกเอาไว้ว่าเคยมีเก็บรักษาไว้บนด่านปากทะเลบ้างเหมือนกันแต่ก็หายไปหมดแล้ว เมื่อเริ่มทำวิจัยตัวผู้วิจัยยังหวังว่าจะได้พบวรรณกรรมที่ใช้เล่นหุ่นบ้างแต่ปรากฏว่าหนังสือทั้งตู้ไม่พบตำราหุ่นเลย อาจเป็นเพราะว่าเมื่อหลวงพ่อมรณภาพใครที่ได้หุ่นไปก็คงได้บทร้องบทพากย์ไปด้วยเรื่องหุ่นปากทะเลจึงสูญแต่เพียงเท่านี้

ภาพพระอินทร์และนางฟ้า (ยังวาดไม่เสร็จ ค้างไว้แต่เพียงเท่านั้น) สมุดไทยขาว วัดในปากทะเล

กุมภกรรณลับหอกโมกขศักดิ์ ภาพจิตรกรรมบนผืนผ้า วัดในปากทะเล

เกลือปากทะเลเป็นเกลือดีเนื้อละเอียด ละลายง่าย เป็นที่ต้องการของตลาดตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน

เรือประมงชายฝั่งขนาดเล็กของชาวบ้านในคลองปากทะเล

ในอดีตคลองปากทะเล กว้างมากแต่เมื่อการคมนาคมทางน้ำหมดความสำคัญประกอบกับน้ำจากทางตอนบนไม่ไหลลงมา ปัจจุบันคลองจึงแคบลงดังภาพที่เห็น

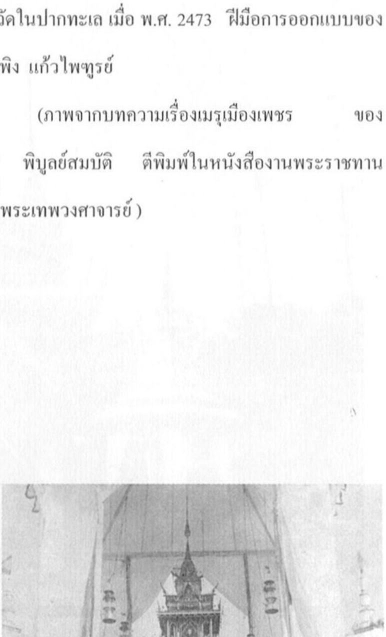
เมรุหลังคาผ้าขาวในงานปลงศพพระอธิการปลอด วัดในปากทะเล เมื่อ พ.ศ. 2473 ด้านหลังจะเห็นโบสถ์ซึ่งยังไม่ได้ต่อมุขออกมา บนเมรุตั้งหีบศพของพระอธิการปลอด ปัจจุบันหีบศพใบนี้ยังคงรักษาไว้ที่วัดโดยใช้เป็นหีบใส่คัมภีร์

(ภาพจากบทความเรื่องเมรุเมืองเพร ของบุญมี พิบูลย์สมบัติ ตีพิมพ์ในหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวงศาจารย์)

เมรุในรูปทรงเจดีย์ 9 ยอดปลงศพพระอธิการปลอด วัดในปากทะเล เมื่อ พ.ศ. 2473 ฝีมือการออกแบบของอาจารย์เพิง แก้วไพฑูรย์

(ภาพจากบทความเรื่องเมรุเมืองเพชร ของ บุญมี พิบูลย์สมบัติ ตีพิมพ์ในหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวงศาจารย์)

ภาพเมรุในงานปลงศพ แม่เฮียะ พหุโล ที่บ้านปากทะเล เมื่อเดือน 3 แรม1ค่ำ พ.ศ. 2469 แม่เฮียะเป็นผู้หนึ่งที่ปรากฏชื่อว่าได้ถวายหนังสือใบลานไว้แก่วัดในปากทะเลเป็นจำนวนมาก

(ภาพจากบทความเรื่องเมรุเมืองเพชร ของบุญมี พิบูลย์สมบัติ ตีพิมพ์ในหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวงศาจารย์)

หลวงพ่อแก้ว ท่านเป็นชาวปากทะเล เคยบวชที่วัดในปากทะเล ต่อมาภายหลังได้ไปอยู่ที่วัดเครือวัลย์ ชลบุรี

หลวงพ่อปลอด ท่านเป็นชาวจันทบุรี ต่อมาได้เป็นเจ้าอาวาสวัดในปากทะเล

พระปลัดสมพิศ รุจิธัมโม เจ้าอาวาสวัดในปากทะเลรูปปัจจุบัน

มีพระบรมราชโองการ ประกาศไว้แก่ชนทั้งปวงว่า ที่เขตรพระอุโบสถ
วัดปากคลองแขวงเมืองเพชรบุรี โดย [illegible] นายเปี่ยม
กับราษฎร ได้ให้กราบบังคมทูล
พระกรุณา ขอเปนที่วิสุงคามสีมา พระเจ้าแผ่นดินสยามได้ทรงยินดีอนุโมทนา
อนุญาตแล้ว โปรดให้กรมการ ปักกำหนดให้ตามประสงค์ ทรงพระราชอุทิศ
ที่นั้นให้เปนที่วิสุงคามสีมา ยกเปนแผนกหนึ่งต่างหากจากพระราชอาณาเขตร เปน
ที่วิเลศสำหรับพระสงฆ์มาแต่จาตุทิศทั้งสี่ ทำสังฆกรรมมีอุโบสถกรรมเปนต้น
พระราชทานตั้งแต่ณวัน [illegible] ค่ำปี [illegible] พระพุทธ
สาสนกาล ๒๔๒๙ พรรษา เปนวันที่ [illegible] ในรัชกาลปัจจุบันนี้ ฯ

พระบรมราชโองการที่ในหลวงรัชกาลที่5 พระราชทานวิสุงคามสีมาแก่วัดปากทะเล เมื่อ พ.ศ. 2429

ครอบครัวชาวจีนบ้านแหลมที่มีสามีเป็นจีนภรรยาเป็นไทย

ในการเก็บข้อมูลพบว่ามีสามีจีนภรรยาไทยหลายคู่ที่ได้สร้างใบลานถวายวัดในปากทะเล เช่น จีนตี้ สีกาหิ่ม , จีนบง สีกานิ่ม , จีนสัง สีกาปุก

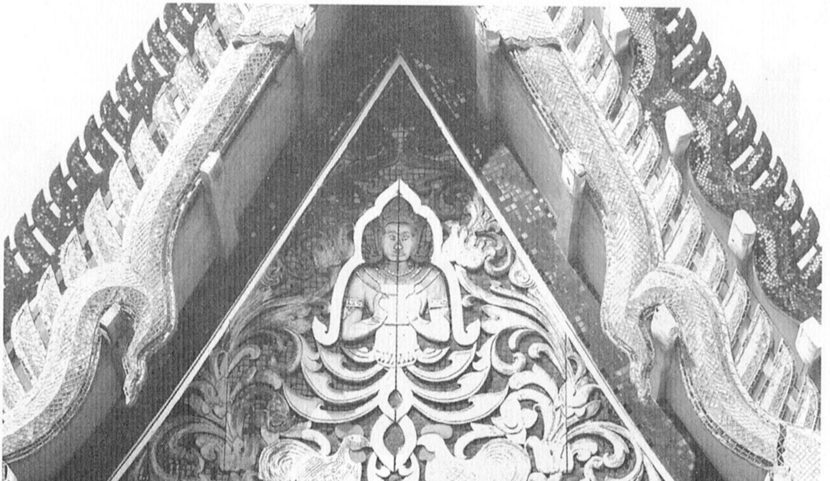

ภาพชาวจีนในอำเภอบ้านแหลม

บ้านแหลมเป็นย่านชายทะเลมีชาวจีนเข้ามาติดต่อสัมพันธ์แต่โบราณ ตัวอย่างเช่น พระราชมารดาของพระเจ้ากรุงธนบุรีก็มีเชื้อสายจีนบ้านแหลมเช่นกัน

โบสถ์วัดในปากทะเลสร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ.2429 เป็นโบสถ์ไม้ขนาด4ห้อง

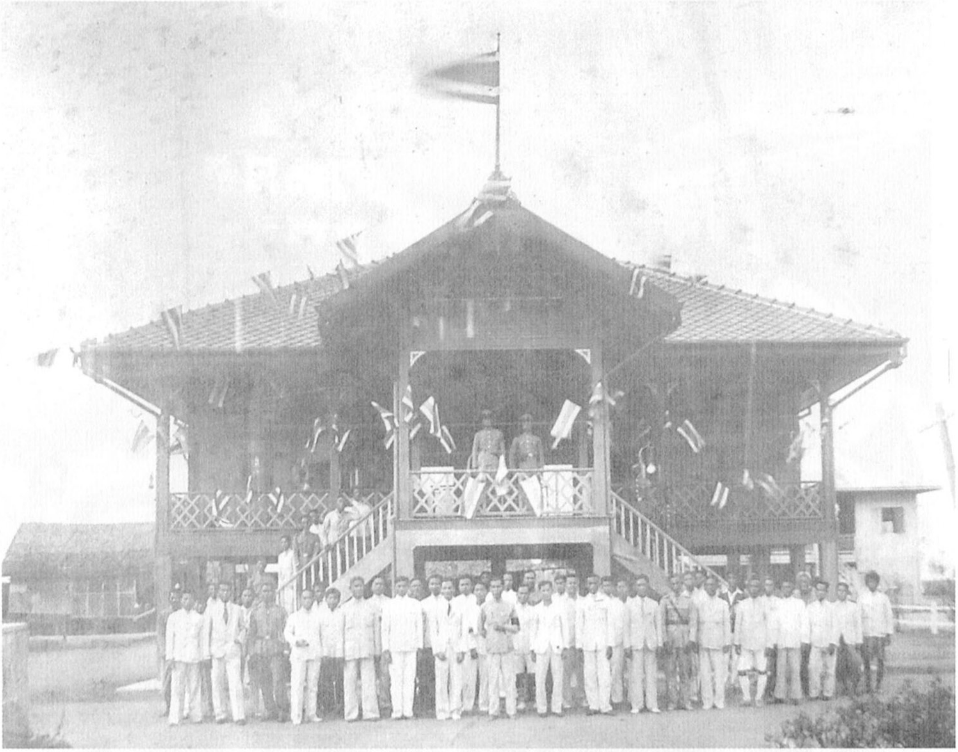
หน้าบันมุขโบสถ์วัดในปากทะเลแกะสลักเป็นรูปไก่ สอดคล้องกับจารึกที่ระบุว่าปฏิสังขรณ์เมื่อปีระกา พ.ศ.2476

โบสถ์วัดนอกปากทะเลเป็นโบสถ์ไม้ขนาด 3 ห้อง ปัจจุบันกำลังยกโบสถ์ให้สูงขึ้นเพื่อหนีน้ำ

ศาลาการเปรียญวัดนอกปากทะเล ที่หลังคามีกระเบื้องเรียงเป็นอักษรบอกปีสร้างคือ ร.ศ.117 ตรงกับพ.ศ. 2443

ภาพการประชุมข้าราชการและกำนันผู้ใหญ่บ้านในท้องที่ อ.บ้านแหลม ประมาณปีพ.ศ.2470
หมื่นเปรมประชา (เปรม ลาภเกิด) คนที่5จากซ้ายนุ่งผ้าสีดำ เป็นผู้ใหญ่บ้านที่ชาวปากทะเลให้ความเคารพนับถือ

ภาพขบวนแห่นาค นายประธาน ลาภเกิด และหลานอีก2คน เมื่อ พ.ศ. 2511 ที่วัดในปากทะเล
สังเกตแคร่หามนาคที่ทำเป็นรูปกลีบบัวซึ่งเป็นที่นิยมของผู้มีฐานะในยุคนั้น

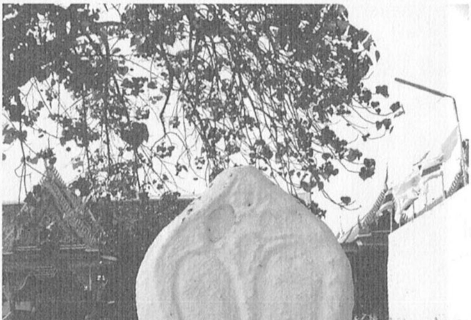
นายกิมเลี้ยง ลาภเกิด พ่อของป้าล้วน ลาภเกิด
ผู้ให้ข้อมูลเรื่องบ้านปากทะเลแก่คณะผู้วิจัย

นายกี๋ มรศุกระ ญาติของนายกิมเลี้ยง ไปถ่ายรูป
พร้อมกันที่โรงถ่ายรูปตีนสะพานช้างเพชรบุรี
(สะพานจอมเกล้า) เมื่อพ.ศ. 2469

ไม้ประกับคัมภีร์สำหรับประกบใบลานให้อยู่เป็นทรง มีตัวอักษรเขียนว่า วัดปากฌเลใน คนสมัยเก่านั้นออกเสียงปากทะเลว่า ปากชเลบ้าง ปากกะเลบ้าง

ใบเสมาวัดในปากทะเลเป็นใบเสมาเก่าศิลปะอยุธยาตอนปลาย มีอายุเกินหลักฐานการสร้างโบสถ์

เป็นไปได้ว่าอาจนำมาจากวัดร้างที่อยู่ใกล้เคียง เพราะจากคำบอกเล่าของชาวบ้านพบว่าในอดีตเคยมีเจดีย์ร้างกลางนาเกลือใกล้ๆ หมู่บ้าน

การศึกษาวรรณกรรมลายลักษณ์ : กรณีศึกษาตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

A Study of Local Literary Works of Paktalae Sub-district, Banlaem District, Phetchaburi Province.

คำสำคัญ การศึกษา วรรณกรรมลายลักษณ์ตำบลปากทะเล

Keywords A Study, Local Literary Works of Paktalae Sub-district

1.ความสำคัญ

สมุดข่อยและใบลานเป็นเครื่องเขียนของไทยในสมัยโบราณ ใช้สำหรับบันทึกวรรณกรรมประเภทต่างๆเพื่อถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญา

ปัจจุบันวัดหรือชาวบ้านซึ่งรับสมุดข่อยใบลานตกทอดเป็นมรดก ไม่ให้ความสนใจ ส่งผลให้สมุดข่อยใบลานจำนวนมากชำรุดและถูกทำลายโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ความรู้ต่างๆที่สั่งสมมาจึงมีอันสูญสิ้นตามไปด้วย

พื้นที่ตำบลปากทะเล มีวัดโบราณอยู่2วัดคือ วัดในปากทะเลและวัดนอกปากทะเล เป็นสถานที่เก็บรักษาสมุดข่อยและใบลานจำนวนมากซึ่งยังมิได้ผ่านการชำระและจัดจำแนกหมวดหมู่ตลอดจนการวิเคราะห์หาองค์ความรู้ที่มีอยู่

การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมลายลักษณ์จากสมุดข่อยและใบลานกรณีศึกษาวัดนอกปากทะเลและวัดในปากทะเล จะทำให้สามารถจำแนกประเภทจัดทำทะเบียนตลอดจนเผยแพร่ความรู้ที่ค้นพบใหม่ อีกทั้งยังเป็นการปลุกจิตสำนึกให้ท้องถิ่นเห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่ตนมีอยู่ และอาจพัฒนาไปสู่พิพิธภัณฑ์สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อีกทางหนึ่งด้วย

2.ขอบเขต

ศึกษาวรรณกรรมลายลักษณ์ประเภทสมุดข่อย ใบลาน และวัสดุที่เกี่ยวข้องจากวัดในปากทะเล และวัดนอกปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

2.1 เพื่อสำรวจประเภทของวรรณกรรมลายลักษณ์ในท้องที่ตำบลปากทะเล อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

2.2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางด้านสังคมของวรรณกรรมลายลักษณ์ที่มีต่อชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน

3.แนวทางการทำโครงงาน

3.1 เป้าหมาย

3.1.1 ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วรรณกรรมลายลักษณ์เพื่อใช้ในการศึกษา

3.1.2 องค์การบริหารส่วนตำบลปากทะเลมีแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เหมาะสม

3.1.3 การสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับนักศึกษา

3.1.4 ตำบลปากทะเลเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของนักท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

3.2 คำถามวิจัย

3.2.1 วรรณกรรมลายลักษณ์ในตำบลปากทะเลมีจำนวนเท่าใดและมีประเภทใดบ้าง

3.2.2 คุณค่าจากวรรณกรรมลายลักษณ์ในตำบลปากทะเลมีคุณค่าด้านใดบ้าง

3.3 วิธีดำเนินการวิจัย

3.3.1 ศึกษารวบรวมข้อมูลด้านวรรณกรรมลายลักษณ์จากเอกสาร ตำรา งานวิจัย สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ

3.3.2 ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามจากสมุดข่อย และใบลานจากวัดนอกปากทะเลและวัดในปากทะเล

3.3.2.1 ขั้นตอนการสำรวจ

1) ถ่ายภาพเอกสารและสถานที่เก็บรักษาก่อนสำรวจเอกสาร

2) ลำเลียงเอกสารออกจากที่เก็บรักษา

3) ทำความสะอาดเอกสารโดยการใช้แปรงขนอ่อนปัดฝุ่นจากตัวเอกสาร

3.4.2.2 ขั้นตอนการจัดทำบัญชีเอกสาร

1) จัดทำบัญชีเอกสาร ทำหมายเลขเอกสาร

2) จัดหมวดหมู่เอกสารตามประเภทของเนื้อหา

3) บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับเอกสารให้มากที่สุด

-ประวัติเอกสาร ชื่อวัด ชื่อผู้ถวาย มูลเหตุที่ถวาย ปีที่ถวาย ผ้าที่ใช้ห่อ

-ลักษณะทางกายภาพของเอกสาร ชำรุด/สมบูรณ์ จำนวนแผ่น จำนวนหน้า จำนวนผูก ภาพประกอบ

-ตัวอักษร ภาษา เส้นหมึก เส้นรงค์ หรดาล สีเส้นหมึก ลายมือ

-เนื้อเรื่องย่อหรือเนื้อหาโดยสังเขป

-การใช้ประโยชน์จากเอกสาร (ถ้ามี) ควรสัมภาษณ์ว่าใช้อ่าน สวด เทศน์บ้างหรือไม่

-ข้อสังเกตเบื้องต้นหรือข้อสันนิษฐานเพิ่มเติม เช่น มีเนื้อหาสอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์

3.4.2.3 ขั้นตอนการอนุรักษ์เอกสาร

1) จัดเอกสารตามหมวดหมู่ ห่อด้วยผ้าสะอาด

2) ลำเลียงห่อเอกสารเข้าตู้เอกสาร

3) นำเมล็ดพริกไทยดำห่อผ้าใส่ไว้ในตู้เอกสารเพื่อป้องกันแมลงกัดกินเอกสาร

3.3.3วิเคราะห์คุณค่าทางด้านสังคมของวรรณกรรมลายลักษณ์ที่มีต่อชุมชนทั้งในอดีตและ ปัจจุบันโดยอาศัยทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของวิลเลียม บาสคอม

3.3.4นำเสนอผลการศึกษาแก่วัดและชุมชนเพื่อสร้างความตระหนักถึงคุณค่าวรรณกรรมลายลักษณ์ในท้องถิ่น

3.3.5 คัดเลือกวรรณกรรมที่เหมาะสมพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับโรงเรียนวัดนอกปากทะเล

3.4 การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

3.4.1 พระสงฆ์ และชาวบ้านตระหนักถึงคุณค่าวรรณกรรม

ลายลักษณ์ที่อยู่ในท้องถิ่นของตน

3.4.2 ชาวบ้านสามารถนำคุณค่าที่ปรากฏในวรรณกรรมลายลักษณ์ไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาและการดำเนินชีวิต

3.4.3 บุคคลทั่วไปที่สนใจสามารถเข้าไปศึกษาวรรณกรรมลายลักษณ์ในด้านต่างๆเพื่อพัฒนาตำบลปากทะเลให้เป็นที่รู้จักต่อไป

3.4.4 โรงเรียนวัดนอกปากทะเลสามารถคัดเลือกวรรณกรรมที่เหมาะสมไปเป็นสื่อการจัดการเรียนการสอนในสาระต่างๆได้

4. ผลที่คาดว่าจะได้รับเชิงพื้นที่/ภาคีร่วมกับชุมชน/นักศึกษา

4.1 ทราบจำนวนของวรรณกรรมลายลักษณ์ของวัดนอกปากทะเลและวัดในปากทะเล

4.2 ทราบประเภทของวรรณกรรมลายลักษณ์ของวัดนอกปากทะเลและวัดในปากทะเล

4.3 ประโยชน์ในด้านคุณค่าทางด้านสังคมของวรรณกรรมลายลักษณ์ที่มีต่อชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน

4.4 นักศึกษาที่เข้าร่วมโครงการเรียนรู้กระบวนการด้านการวิจัย

5. ผลการเก็บข้อมูล

กรณีศึกษาวัดในปากทะเล พบข้อมูลวรรณกรรมลายลักษณ์ประเภทสมุดข่อย ใบลาน และวัสดุเกี่ยวข้อง เอกสารส่วนใหญ่บันทึกด้วยตัวอักษรขอมไทยและตัวอักษรไทย มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2401- 2500) สามารถจำแนกตามเนื้อหาได้เป็นคดีโลกและคดีธรรม

เนื้อหาประเภทคดีโลกแบ่งเป็น

- แบบเรียน

กุมาโรวาท , คัมภีร์นะมามิ , กลบท , โคลงกระทู้ , ปริศนาอักษร ก – ฮ , โจทย์เลขคำกลอน , ตำรานับเลขไทยจีน , ราชาศัพท์ , ตำรานับเลขจีน

- ตำราแพทย์

คัมภีร์พรหมปโรหิต : ว่าด้วยสัตรีภาพมีระดูแลพิการต่างๆ , คัมภีร์ฝีดาษ , มรณญาณสูตร , คัมภีร์ชวดาร

- โหราศาสตร์

ธรณีสาร , มหาทักษา , คาถาอาคม

- ประวัติศาสตร์

จดหมายเหตุราชทูตไทยไปเมืองจีน สมัยรัชกาลที่ 3

เนื้อหาประเภทคดีธรรม

พระสังคินี , พระอภิธรรมคัมภีร์7บท , อภิธรรมคัมภีร์ใหญ่ , มาติกา , เตสารสังหะ , พระอภิธรรมสมบูรณ์ , ปาฏิโมกข์ , ธรรมจักกัปปวัตนสูตร , พระมหาสมยสูตร , มัชฌิมนิกาย มูลปัณนาส , โสตพูมาลินี , ปรมัตถทีปนี , สมันตปาสาทิกา ,ฎีกาพาหุง, พระธรรมบท, ปฐมสังคายนา ,ตติยสังคายนา , จตุตถสังคายนา , ปฐมสังคีติสุตตนาภิธัม , พระปฐมสมโพธิกถา, คัมภีร์มูลกัจจายน์, สัตตโพชฌงค์ , อิสิคิลิสูตร , คิริมานันทสูตร,มหาชนกสามธรรมาสน์ , อานิสงส์กถาเทศนา , ธรรมเทศนาสอนยุวชน , พระธรรมบทพิสดาร , ฎีกาพาหุง , วิมารวัตถุ , ธรรมบทขั้นต้น , มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชก , มัทรี , จุลพน , อานิสงส์มหาชาติ, พระมาลัย, สิกขาบท, ปริวาสกรรม, คำขอบรรพชาแบบอุกาสะ, บททำวัตร , เจ็ดตำนาน , พระมหาอานิสงส์ฌาปนกิจ ,พระพุทธศาสนสุภาษิต , พระอานิสงส์กฐินทาน , พระธรรมานุสติภาวนา , พระอานิสงส์สร้างเสาหงส์ , พระพุทธคุณ ,ทศวัตถุ

วรรณกรรมประเภทคดีธรรมส่วนใหญ่บันทึกโดยการจารลงในใบลาน มีวรรณกรรมจำนวนหนึ่งระบุชื่อผู้สร้างถวายพร้อมทั้งปีที่ถวาย และคำอธิษฐาน ซึ่งส่วนใหญ่ปรารถนานิพพานเป็นที่สุด เมื่อสัมภาษณ์ชาวบ้านในภายหลังพบว่าผู้ที่มีรายชื่อเหล่านี้เป็นบรรพบุรุษของชาวบ้านปากทะเล

เอกสารโบราณเหล่านี้ได้รับการห่อไว้ด้วยผ้าชั้นดีซึ่งส่วนใหญ่นำเข้าจากต่างประเทศ เช่นอินเดีย (ผ้าเยียรบับ , ผ้าเข้มขาบ , ผ้าตาด , ผ้าฝ้ายพิมพ์ลาย , ผ้าลายอย่าง) ยุโรป (ผ้าขาวเคลือบขี้ผึ้งจากเมืองแมนเชสเตอร์ , ผ้าพิมพ์ลายดอกต่างๆ) จีน (แพรดอก) และผ้าพื้นเมืองของสยาม (ผ้ายก , ผ้ามอญ , ผ้าห่อใบลานสอดเฝือก)

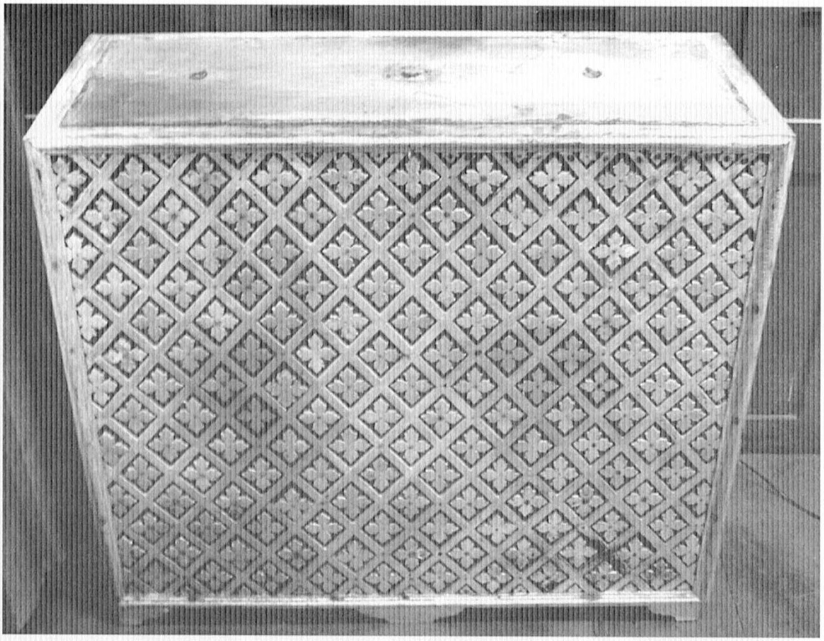
นอกเหนือไปจากเอกสารโบราณและผ้าห่อคัมภีร์แล้ว คณะผู้วิจัยยังพบตู้พระธรรม กล่องใส่ใบลาน หีบพระธรรม ไม้ประกับ ฉลาก และภาพพระบฏ ซึ่งเป็นโบราณวัตถุเกี่ยวเนื่องด้วยเอกสารโบราณอีกเป็นจำนวนมาก

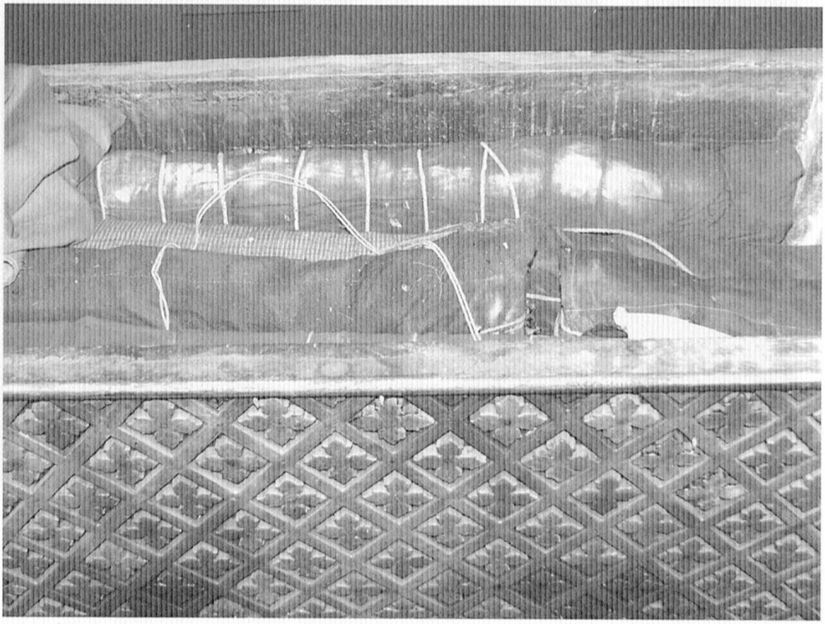
เอกสารโบราณในตู้ก่อนการนำออกมาทำความสะอาด

เอกสารและวัสดุที่เกี่ยวข้องชำรุดเสียหายเนื่องจากความชื้นและแมลงรบกวน จำพวกตัวสามง่าม แมลงหางดีด

หีบใส่ศพหลวงพ่อปลอดเป็นหีบไม้ประดับลายประจำยามลงรักปิดทอง

ห่อใบลานซึ่งเก็บรักษาเอาไว้ในหีบศพของหลวงพ่อปลอด

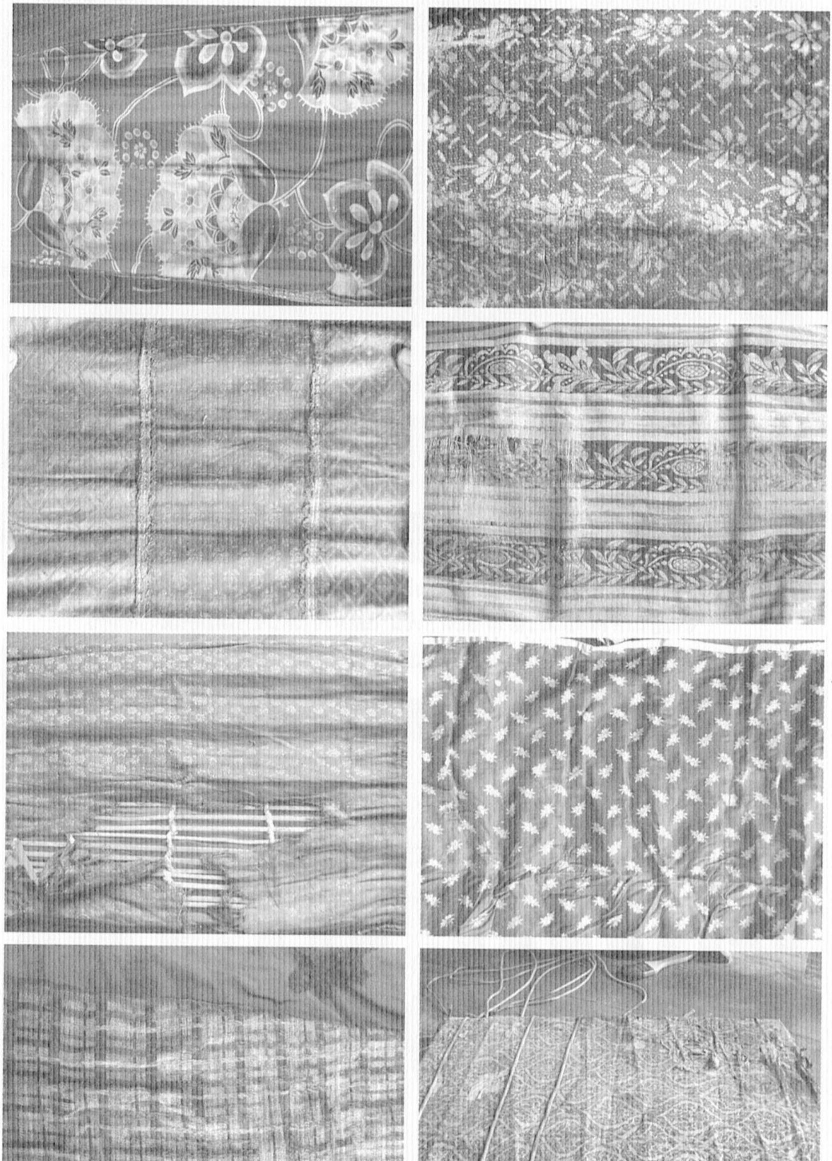
ผู้วิจัยปริวรรตอักษรในใบลานที่เขียนด้วยอักษรขอมเป็นภาษาไทย วรรณกรรมที่พบในใบลานส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวในพุทธศาสนาและตำรายา ส่วนที่พบในสมุดข่อยเป็นเรื่องทั่วไป

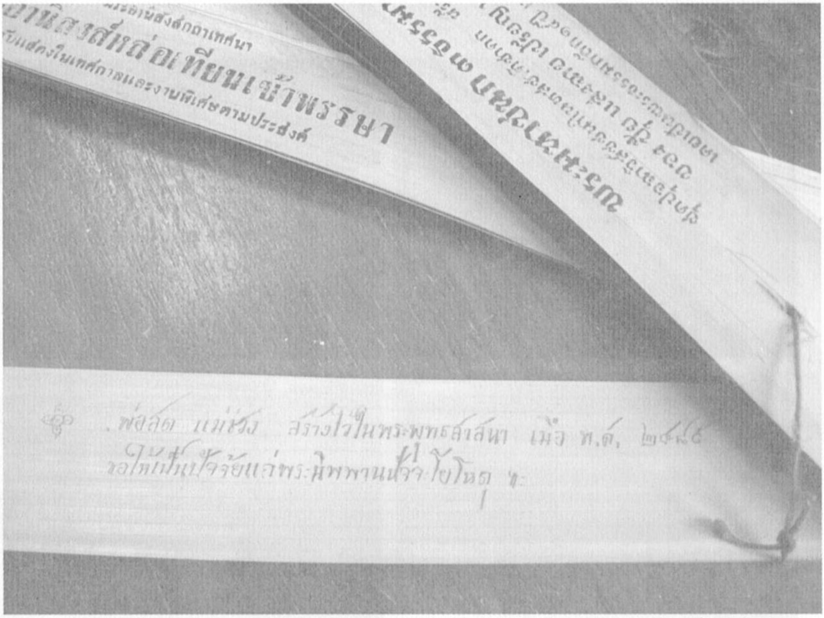
การทำความสะอาดเอกสารโบราณในช่วงแรกของการทำวิจัย

การจัดทำบัญชีและบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับเอกสาร

ผ้าประเภทต่างๆที่ใช้ห่อคัมภีร์

ประมาณปี พ.ศ. 2470 เป็นต้นมา เริ่มมีการพิมพ์ใบลานแทนการจารแบบดั้งเดิม
ชาวบ้านหาซื้อมาถวายวัด สะดวกขึ้น ไม่ต้องจ้างคนจารเหมือนดังแต่ก่อน

ใบลานที่ได้รับการชำระ รอการจัดหมวดหมู่

พาลีรบกับทรพี ภาพจิตรกรรมบนผืนผ้า วัดในปากทะเล

โกศอัฐิบุคคลสำคัญตั้งอยู่บนหอไตรวัดในปากทะเล
สันนิษฐานว่าอาจเป็นโกศบรรจุอัฐิพระอธิการปลอด อดีตเจ้าอาวาส

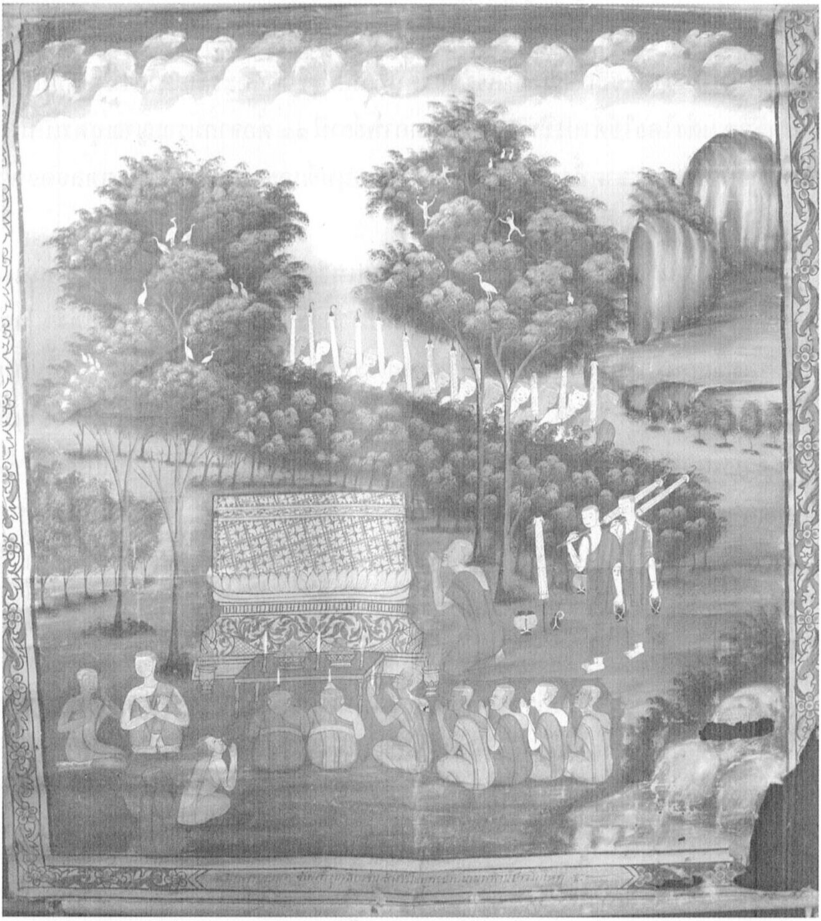
คำอธิบายคัมภีร์มรณญาณสูตร
ฉบับวัดในปากทะเล

คัมภีร์มรณญาณสูตรที่ข้าพเจ้าปริวรรตมานี้ต้นฉบับเก็บรักษาไว้ที่วัดในปากทะเล เป็นเอกสารใบลานจำนวน ๑ ผูก เนื้อความประกอบด้วย มรมรณญาณสูตร ซึ่งเป็นตำราว่าด้วยลักษณะอาการของคนใกล้สิ้นชีวิตและระยะเวลาที่เหลือกว่าจะสิ้นชีวิต แต่งโดยใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี ๑๑ ต่อจากมรณญาณสูตรเป็นการพรรณนาลักษณะธาตุทั้ง ๔ ในร่างกายของมนุษย์และลมประเภทต่างๆตลอดจนวิธีการแก้ไขโดยแต่งเป็นความเรียง

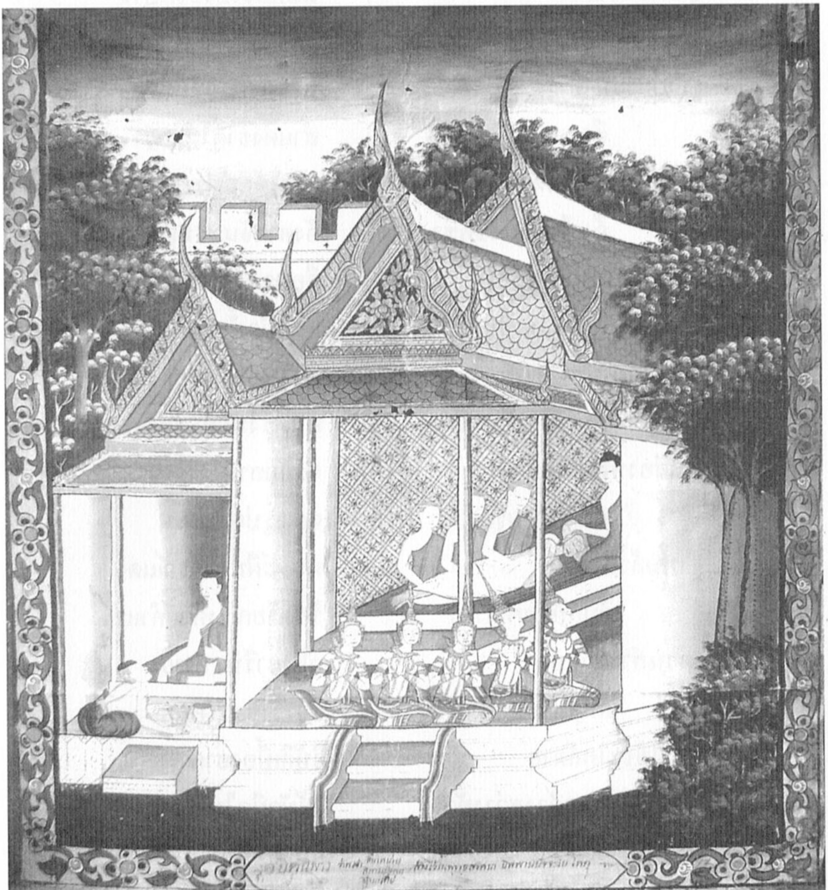
มรณญาณสูตรเป็นตำราที่นิยมกันแพร่หลายมาแต่โบราณสำหรับแพทย์ใช้วิเคราะห์อาการหนักเบาของคนไข้ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าผู้ใดเป็นผู้แต่ง แต่มีฉบับหนึ่งเก็บรักษาไว้ที่มูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ต้นฉบับเป็นสมุดไทยขาวเขียนด้วยหมึกดำ ระบุว่าเจ้าเมืองจันทบุรีมารวบรวมใหม่เป็นบทกลอนเพื่อสะดวกต่อการท่องจำดังความว่า “ เราเขียนเป็นเรื่องกลอน แต่ล้วนสอนไว้ให้จำ ท่องทวนให้แม่นยำ กำหนดไว้สันดาน คัมภีร์กำเนิดใคร่ นิยมไว้เป็นทางทาน ตัวเราผู้แต่งสาร ได้ครองจันทบูรเมือง ” จวบจนถึงปีพ.ศ.๒๔๑๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการให้ชำระและทำสำเนาขึ้นใหม่เพื่อเป็นประโยชน์ในทางการแพทย์สืบมา

ผู้วิจัยเห็นว่าคัมภีร์มรณญาณสูตรเป็นเรื่องที่มีประโยชน์ในการศึกษาเรื่องการแพทย์แผนโบราณ ทั้งยังใช้คำเก่าและความเปรียบแบบเก่าอย่างน่าสนใจ ที่สำคัญคือการเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกันทางสังคมระหว่างเพชรบุรีกับพื้นที่ภาคตะวันออกของอ่าวไทย หากวรรณกรรมเรื่องนี้ได้รับการแต่งโดยเจ้าเมืองจันทบุรีจริงๆ ก็จะเป็นหลักฐานอีกประการหนึ่งในการเชื่อมโยงเส้นทางการค้าและความสัมพันธ์ด้านต่างๆของผู้คนที่อาศัยอยู่บนฝั่งอ่าวไทยทั้งด้านตะวันตกและตะวันออกในสมัยโบราณเอาไว้ด้วยกัน

แสนประเสริฐ ปานเนียม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

(นิพานสูตร) การเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ภาพพระบฏวัดในปากทะเล

(ปิตํนิพพาน)พระพุทธองค์เสด็จไปเฝ้าพระพุทธบิดาเมื่อประชวรใกล้สินพระชนม์
ภาพพระบฏวัดในปากทะเล

มรญารณสูตร กุดเขียนไว้

มรญารณสูตรนั้น สำคัญวันเวลา
ผู้ใดจะมรณา นิมิตแจ้งประจักษ์ใจ
อยู่ดี ๆ แลเป็นไข้ ให้ได้ยินสำเนียงใน
รูปเสียงอันใด ๆ บรรดาโทษที่เป็นมา
คือกาลมัจจุราช สำแดงธาตุให้กายา
ปรากฎประจักษ์ตา อย่าได้ลืมประมาทตน
ถ้าเห็นเป็นโชติช่วง ดังดวงจันทรมณฑล
กลิ้งออกไปจากตน คือมณฑลธาตุขาดไป
หนึ่งเห็นเป็นนารี แลมีมือนั้นถือไฟ
ออกตามหน้าต่างไป คือไฟธาตุนิราศกาย
หนึ่งเห็นเป็นรูปหญิง อันพริ้งพักตร์สะเพราพราย
เบิกช่องหลังคาหมาย จะทักถามไม่เจรจา
หนึ่งเห็นบุรุษร่าง ดรุณรูปอร่ามตา
นุ่งห่มล้วนกาสา พัสตร์ผืนอาภรณ์แดง
ยืนเหยียบพิไรร่ำ ร้องเรียกเร่งด้วยคำแรง
ดูด่วนสำแดงแปลง เป็นนารีนิราหาย
เหตุเห็นเป็นอวสัง ชีวาวังจะวางวาย
หนึ่งไข้จะใกล้ตาย วิบัติเบื้องอาการครัน
เนตรค้างสว่างทั่ว ให้มัวมืดไม่เห็นวัน
ใด ๆ ที่สำคัญ อันเคยเห็นแต่ก่อนมา
เอายาที่แสบร้อน เข้าหยอดยอนแลป้ายทา
น้ำตาไม่มีมา ให้คิ้วลดนลาฎตึง
หูแข็งกระด้างเพียง สำเนียงเสียงที่อื้ออึง
เคยแล่นกระทบถึง ก็ขาดข้างบ่ ยลยิน
นาสาเคยสูดดม รสกลิ่นเป็นอาจิณ
เผ็ดชักไม่อยากกิน ทั้งเหม็นหอมบ่ นำพา

คางแข็งฝีปากเผ็ด ให้ลิ้นชักเมื่อเจรจา
บ้างเพ้อละเมอว่า ปรากฏแจ้งประจักษ์คำ
ปลายเท้ากระเหม่นชัก ทั้งปลายมือกระเหม่นกำ
เส้นเทพจรจำ ให้คลาดหนีที่อยู่หาย
ชายคุยหฐานหด กำหนดหญิงนั้นชักกาย
เปิดเผยทวารผาย วิบากดูด้วยจำเป็น
ตกมูลเทาดำ ทั้งสาบกลิ่นแลทั้งเหม็น
นานหน่อยอาหารเป็น มลักกินได้มากครัน
สั่นตนทุรนร้อน ให้หอบผอมแลขนชัน
เหงื่อตกเขพะพัน ให้เพ้อเหนื่อยจะพลันตาย
หนึ่งใครเห็นทารก เผอิญเกิดบ่ใกล้กราย
หนึ่งปากนั้นเราะร้าย ให้หวานเพราะเสนาะคำ
หนึ่งไอให้ห่มตน แลลิ้นแห้งจงควรจำ
จามถอนใจใหญ่นำ จะบอกเพศอาการตาย
ไม่ล่วงถึงสองวัน เป็นมั่นคงจงควรทาย
หนึ่งเห็นเป็นแสงพราย ระยับเหลืองแลแดงเป็น
เหลื่อมกลมก็ดูกลึง ไปจากตนนิมิตเห็น
ไฟธาตุนี้ขาดเป็น กำหนดตายในสามวัน
หนึ่งเห็นเป็นสีขาว แลกลมกลึงออกไปพลัน
ขาดธาตุวาโยนั้น จะดับสูญในสี่วัน
หนึ่งสีนั้นเห็นเขียว ดังลูกปลังเป็นสำคัญ
ลูกมะม่วงก็เหมือนกัน ก็กลับกลิ้งไปจากตน
ธาตุน้ำนั้นขาดสูญ หนึ่งเห็นเป็นสามหน
ดังสายระลอกชน ฤาปุ่มเปลือกแลแดงไป
ดินธาตุนั้นขาดสูญ ในห้าวันจะบรรลัย
มั่นคงอย่าสงสัย ทั้งธาตุน้ำก็เหมือนกัน
หนึ่งนั้นให้ดูเงา เมื่อเที่ยงเป็นสำคัญ
ถ้าเงาพิการอัน มิประจักษ์ไปจากตน

รุ่งขึ้นทั้งคอยเห็น จะสิ้นชีพวายชนม์
ในหนึ่งถ้าเงาตน มิได้เห็นประจักษ์ตา
หนึ่งพร้อมทั้งไอจาม แลหาวเรอในคราเดียว
สิ่งเดียวอันเห็นนา- สิกดูบ่ห่อนเห็น
หนึ่งกายประสาทฆาน ประพฤติวิบัติเป็น
เคยรู้ว่าร้อนเย็น แลมาขาดบ่รู้ตน
หนึ่งให้เอามือขวา มาบังตาข้างซ้ายยล
ตาขวาถ้ามืดมน ที่ควรเห็นไม่เห็นหาย
หัวเนตรเอามือจก เข้าดูไฟนัยน์ตาพราย
เห็นขาวแลไฟหาย คือวิบัติจะมีมา
ยกมือขึ้นหว่างคิ้ว ให้ดูขั้วทั้งสองตา
เห็นขาดจะมรณา ยลใหญ่ก็เหมือนกัน
หนึ่งถ่ายอุจจาระ ให้เชิดหูเข้าฟังกัน
อันอึงเสียงในช่องนั้น ถ้าขาดหายมิได้ยิน
หนึ่งนั้นให้ดูเงา ในวงแหวนเป็นอาจิณ
ยาวเบี้ยวพิกลกิน อันตรธานไม่เห็นหาย
หนึ่งลิ้นไม่รู้รส ทั้งมวลหมดกำหนดตาย
ชอบเป็นไม่เห็นหาย ในถึงเดือนไม่เคลื่อนคลา
หนึ่งนั้นถ้าเงาตน ผันแปรต่อพระสุริยา
เจ้าไฟน้ำวารี ราศีหมดพิกลดำ
เที่ยงแท้กำหนดตาย ในสองเดือนจงควรจำ
เปรียบประดุจลูกกาดำ ครั้นขนชุมก็บินไป
นัยหนึ่งเมื่อเดินทาง ไม่กำหนดว่าใกล้ไกล
เห็นคนมาแกว่งไกว อาวุธไล่ฆ่าฟัน
หนึ่งเห็นเป็นงูใหญ่ แลเสือหมีก็เหมือนกัน
หนึ่งเห็นอาวุธนั้น ตกลงแล้วก็หายไป
จักตายด้วยเขี้ยวงา แลอาวุธที่เหลือใจ
บุญยังมิบรรลัย จักไข้แทบบรรดาตาย

หนึ่งลึงค์บุรุษใด ให้แรงลึกบ่ เหือดหาย
เจ็ดเดือนไม่เคลื่อนคลาย จะวายชีพมรณา
หนึ่งลึงค์บุรุษใด ไม่เกิดราคะตัณหา
ผู้นั้นจะมรณา กำหนดในสิบแปดปี
หนึ่งกายไม่เหนื่อยงาน สำราญร้อนบ่ ห่อนมี
โทรมเหงื่อเมื่อดี ๆ คือธาตุน้ำนั้นจะขาดไป
หนึ่งคนแลใจดี มาเร่งโกรธพิโรธใจ
หนึ่งนั้นกำหนดใน สันดานใจมักโกรธา
เปลี่ยนใจมามากใจ อันโทษในที่กล่าวมา
จงรู้ว่าชีวา ในปีหนึ่งจะถึงกาล
หนึ่งถ้ากระดูกขา ข้างขวานั้นให้เจ็บปาน
แตกหักเป็นสาธารณ์ ในสองปีจะบรรลัย
หนึ่งถ้ากระดูกแขน ข้างขวาเจ็บพิการไป
ผู้นั้นจะบรรลัย กำหนดในแต่เจ็ดปี
กล่าวมาพอสังเกต นิเทศแจ้งในคัมภีร์
มรณญาณสูตรมี ท่านเปรียบเทียบในทางธรรม
เรื่องราวแต่บาลี นั้นยากที่สดับจำ
รักเรียนจึงเพียรทำ เป็นกลอนกล่าวแต่ความมา
นานอ่านเล่นเป็นลำ พอจำได้ไม่เคลื่อนคลา
แพทย์ผู้ชำนาญยา ไม่รู้มรณญาณ
ไม่รู้คัมภีร์อติสารวัฏ ละล้าละลังการ
เมื่อธาตุจมนั้นปาน ดังตาบอดเมื่อเดินชน
ใคร่ให้แต่ยาไป จะเสียได้ไม่เห็นหน
ทางตายเหมือนเดินชน ต่อเจ็บแล้วจึงรู้ตัว
เรียนรู้ต่อครูไว้ เหมือนแว่นใสเมื่อตามัว
อย่าควรทะนงตัว ว่าไม่รู้จะทำยา
หมอเอยจงฟังสาร บุราณกาลท่านกล่าวมา
เป็นแพทย์ให้ศึกษา ฉันทศาสตร์อันเรืองรมย์

ไม่รู้กำเนิดไข้ แต่ยาไปก็ชื่นชม
รักษาด้วยอารมณ์ ประโยชน์ลาภอันพึงใจ
หมอนั้นท่านเปรียบปาน ดังตาบอดกำเนิดใน
ครั้นมั่นที่ในใจ ไม่เห็นโทษในกองกรรม
ให้ยาแต่คราเดียว ไม่ต้องโรคระยำทำ
ดังโตมราตำ ตลอดยอดอุระไป
ยาผิดเป็นสองครั้ง ดังยกทุ่มลงในไฟ
ถ้ายานั้นผิดไป คำรบถ้วนเป็นสามครา
ดังต้องสุนีสาย มาพาดกายระยำกา
ยาขับด้วยพิษยา กำเริบโรคทวีไป
หมอนั้นครั้นสิ้นชนม์ จะไปทนกำเนิดใน
นรกอันยิ่งไฟ ทั้งหม้อน้ำทองแดงมี
หมู่นายนิรยบาล ประชุมเชิญด้วยยินดี
เครื่องโทษนั้นบรรดามี จะยกให้เป็นกำนัล
เป็นแพทย์จงเพียรเรียน ให้รอบรู้ทุกสิ่งสรร
ที่อยู่ฤดูอัน อายุเดือนและเพลา
สำแดงแสลงไข้ โรคอันใดที่เป็นมา
รู้โรคให้รักษา ตามกำเนิดเกิดไป
ยาย้ำประจำโรค โรคดังกาอันตาไว
เงือดเงื้อธนูไป ก็หลีกได้ด้วยเร็วพลัน
อย่ายิงธนูปาน สิงหราชก็เหมือนกัน
โรคดังมฤคัน ไคลคลีด้วยกลัวเกรง
โรคนี้ดังพงศา เป็นเวลาบุราณเพรง
โทษนี้กำเนิดเกรง จะยายากด้วยแรงกรรม
แพทย์ใดชำนาญรู้ กำเนิดโรคและยายำ
ยาไข้ด้วยใจธรรม เที่ยงแท้ในทางบุญ
ทั้งลาภก็ยิ่งลาภ ดังขอบคุณก็ยิ่งคุณ
ทำบุญก็ได้บุญ ประเสริฐเลิศชาญชัย

เป็นที่เสน่หา ถ้วนทุกทั่วหน้าบ่สร่างคลาย
ไกลใกล้ก็มั่นหมาย จะไปชูไปง้องอน
เป็นที่เลิศสรรเสริญ เจริญสถาพร
เลื่องลือระบือจร ประจักษ์แจ้งทุกแห่งไป
เมื่อสิ้นชีวาอาตม์ นิราศร้างกำเนิดใน
ฉอวิมารไข บริวารจะนับพัน
เสวยทิพยสิ่งสุข แสนสนุกทุกวี่วัน
คัมภีร์ท่านรำพัน ประกาศไว้อย่าครวญแคลง
ถ้าจะเขียนก็เขียนต่อไปเถิด

ฯฯ ทีนี้จะบอกปฐวีธาตุครบ ๒๐ ตั้งเกศาไป (เกศา) คือผมศีรษะนั้น ๙ ล้านแสนเส้นผมแลมีหมู่หนอน๒หมู่หนอนบ่อนกินรากผมเป็นอาหารแลฯฯ๑ (โลมา) คือขนทั้งตัว (นวตฺตอฏฺสมตฺตหสยานิ)คณนาได้ ๙ ล้านแปดแสนเส้นแลฯฯ๒ (นขา) คือเล็บตีนมือ ๒๐ เล็บแลฯฯ๓ (ทนฺตา) คือว่าฟัน ๓๒ อันแลฯฯ๔ (ตโจ)คือว่าหนังทั้งตัวประมวลเข้าด้วยกันประมาณเท่าลูกพุทราแล ฯฯ๕ (มังสํ) คือว่าเนื้อทั้งตัวนั้น(นวสตฺเปส)ทั้งชิ้นเล็กและชิ้นใหญ่คณานับได้ ๙๐๐ ชิ้นแลฯฯ๖ (ณหาร)คือเอ็นน้อยรับรสอาหารทั้งปวง(สตฺตสหสยานิ) ๗๐๐๐ แลฯฯ๗ ในอาการกล่าวมาทั้ง ๗ ประการนี้ (เอกทสกิมิโย) แลมีหนอน ๑๒ หมู่ย่อมบ่อนกินเป็นอาหารแลฯฯ (อฏฺฐิกาสตา) และกระดูกทั้งมวล ๗๐๐ ท่อนแลฯฯ๘ (อฏฺฐมิพาฐํ) แลเยื่อในกระดูกมีทุก ๆ กระดูกแล ฯฯ๙ (วกฺกํ) คือว่าม้ามสองอันแลห้อยอยู่แต่ในทรวงอกล้อมหัวใจไว้แลฯฯ๑๐ (หทยํ)คือว่าหัวใจมีสันถานดุจลูกพลับน้อยนั้นแลฯฯ๑๑ (ยกนํ)คือตับมีสันถานดุจใบทองหลางแลฯฯ๑๒ (กิโลมกํ) คือผังผืดมีสันถานเป็นผังสองชั้นแล ฯฯ๑๓ (ปิหกํ)คือพุงโดยยาวประมาณได้แปดองคุลีแลฯฯ๑๔ (ปปฺผาสํ)คือว่าปอดห้อยลงหว่างนมทั้งสองข้างนั้นแลฯฯ๑๕ อาการทั้งหลายอันกล่าวมาทั้งแปดประการนี้ ฯ (พอสติ) มีหมู่หนอน ๒๒ จำพวกเบียดเบียนกินอยู่ในสถานที่นั่นแลฯ (อนฺตํทติสหตฺตํ)คือไส้ใหญ่ทั้งปวงยาวโดยประมาณ ๓๒ ศอกแลฯฯ๑๖ (อนฺตตฺคุณํ)คือไส้น้อยผูกรัดทั้งสิบสองแห่งนั้น ฯฯ๑๗ (อุทริยํ) คืออาหารใหม่แลฯฯ๑๘ (กรีสํ)คือว่าที่อยู่อาหารเก่ายาวได้ ๘ องคุลีแลฯฯ๑๙

(มตฺตเกมฎฐลเชตํ)คือกระดูกสมองในศีรษะแลมตฺตเกมฎลเชตํฯฯ๒๐ ทีนี้จะว่าด้วยอาโปธาตุน้ำสิบสอง (ปิตํ)คือว่าดีอันเดียวแลฯฯ ประพฤติด้วยชีวิตอินทรีย์แลฯฯ๑ (เสมหะ)คือเสลดทั้งปวง(ปมตฺตปมานํ)ประมาณเต็มบาทหนึ่งในผืนท้องทั้งปวงแลฯฯ๒ (ปุพโพ)คือว่าหนองเหตุโลหิตวิการแลต้องอาวุธนั้นจึงเป็นหนอง กล่าวมาทั้งเจ็ดประการนี้แลมีหนอนสิบหกจำพวกเบียดเบียนกินเป็นอาหารในสถานที่นั้นแลฯฯ๓ (โลหิตํ)คือเลือด(จตฺตาลิสนาลิปมานํ)ได้สี่สิบทะนานด้วยลูกแปดร้อยแลฯฯ๔ (เสโท)คือเหื่ออันเกิดแต่ขุมขนทั้งปวงนั้นแล ฯฯ๕ (เมโท)คือมันข้นแลฯฯ๖ (อสฺสุ)คือน้ำตาทั้งปวงนั้นแลฯฯ๗ (วสา)คือมันเหลวฯฯ๘ (เขโฬ) คือน้ำลายทั้งปวงนั้นแลฯฯ๙ (ลิงฺตาลิกา)คือน้ำมูกทั้งปวงนั้นแลฯฯ๑๐ (ลสกา)คือไขข้อทั้งปวงนั้นแลฯฯ๑๑ (มูตฺตํ)คือมูตทั้งปวงนั้นแลฯฯ๑๒ อาโปธาตุน้ำสองประการเท่านี้มีหมู่หนอนกินอยู่สิบแปดจำพวกเท่านี้แลฯฯ

ทีนี้จะว่าด้วยเตโชธาตุในกาย (สนฺตปฺติ) คือไฟยังกายให้ร้อนรนกระวนกระวาย ฯฯ๑ (ชิรนตฺติ)คือไฟยังกายให้คล่ำคลาทุกวันฯฯ๒ (ปรินามตฺติ) คือไฟเผาอาหารให้แหลกย่อยฯฯ๓ (อนุหตฺติ)คือไฟให้อบอุ่นทั่วกายฯฯ๔ ไฟภายนอกหนึ่งคือไฟให้ปรากฏพรายเป็นหิ่งห้อยอยู่ในลูกตาข้างซ้ายขวาฯฯ๕

ทีนี้จะว่าด้วยวาโยธาตุ (อุทฺทํ)คือลมสำหรับพัดแต่เท้าขึ้นไปเบื้องสูงฯฯ๑ (อทฺโท)คือลมสำหรับพัดแต่เบื้องสูงลงมาจนเท้าฯฯ๒(อชฺคมชฺตา)คือลมสำหรับซาบไปทั่วอวัยวะทั้งปวงฯฯ๓ (กุจนิสายา)คือลมสำหรับพัดอยู่ในท้องฯฯ๔ (โกฐาสยา) คือลมสำหรับพัดอยู่ในลำไส้น้อยใหญ่ฯฯ๕ (อสฺยาส)คือลมสำหรับระบายหายใจออกไปฯฯ๖ (ปสฺยาส)คือลมสำหรับหายใจกลับเข้ามาฯฯ๗ อากาศธาตุเสียคือรูจมูกนั้นเอาสิ่งของที่ข้นนั้นดมนัตถุ์เบาเข้าไปแล้วไม่จามอากาศธาตุก็เสียแลฯฯ

แต่นี้จะกล่าวลักษณะโรค ซึ่งจะให้โทษเพราะลมแลเสมหะแลกำเดาทั้งสามนี้ ชื่ออุปัทวโรคแล ฯฯ ให้สารโรคอันไข้เดือน๕ ๖ ๗ ๘ ใกล้ระดูคิมหันต์ ๔ เดือนนั้นย่อมไข้ด้วยร้อนนักมักนอนไกลไฟแลเดินหนทานเมื่อตะวันเที่ยงแลกินอาหารอิ่มนักแลอาบน้ำเย็นนักจึงเกิดไข้แลฯฯ ในสารโรคนี้ไข้เดือน๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ใน๔เดือนนี้เป็นไข้เพราะอายดิน เพราะกินของฝาดแลย่อมมักให้เดือดเนื้อร้อนใจแลมิให้นอนด้วยขัดใจอารมณ์นักจึงเป็นไข้ แลไข้นั้นย่อมให้สะท้านหนาวแลให้ขนลุกขนพอง แลให้เจ็บทั่วสารพางตัว ให้วิงเวียนลักษณะไข้ดุจดังว่ามานี้

ว่าไข้เพราะลมเสลดระคนกันจึงเป็นโทษแล ในสังสารโลกย์นี้แลไข้เดือน๑ ๒ ๓ ๔ แต่ใน๔เดือนนี้ว่าไข้เพราะเสลดกำเดาแลกิริยาไข้เมื่อนอนยอมหายใจใหญ่แล ย่อมเจรจามากแต่หาแรงมิได้แลให้หวานปาก แลเค็มปากย่อมให้น้ำลายมาก แลตีนเย็นให้อยากเนื้อปลา อันหวานอันมันย่อมนอนบิดคร้านแลให้สะบัดร้อน สะบัดหนาวแลให้เจ็บหัวทั่วสารพางค์ ฯ ในสังสารโลกนี้อันว่าไข้ สัมประชวร เมื่อแรกไข้ แต่วันหนึ่งขึ้นไปถึงเจ็ดวันชื่อว่าไข้รัตนชวร นับแต่เจ็ดวันขึ้นไปเล่าถึง ๑๔วันเล่าชื่ออาทุวัณณชวร นับแต่๑๕วันขึ้นไปถึง๒๑ชื่อว่าบูราณะชวรแล

ทีนี้จะว่าด้วยกำเนิดแห่งลมต่อไปให้แจ้งฯฯ ลมอดสวาตพัดขึ้นแต่ในไส้แก่นั้น ลมปัศวาตพัดขึ้นมาแต่ในไส้อ่อนนั้นแลลมพัดขึ้นมาชื่อวัศวาตในไส้อ่อนถูกที่ต่อกันแล ลม๔จำพวกนี้เกี่ยวล้อมหัวใจ ครั้นมันเกิดแก่ใครมันให้ไม่มีใจดีเลยฯ แลลมปัศวาตมันย่อมพัดหัวใจนั้นดำพัดให้แรงน้อยผล็อยไป พัดขึ้นมาให้จุกในอกที่อาหารเก่าแล อาหารใหม่ต่อกันนั้นมันพัดขึ้นมาข้างซ้ายต่อแต่มูนทุกสัดขึ้นมาประจบกันฯฯ ฉันทะวาตนั้นลมนี้ย่อมพัดตัดเอาหัวใจ พิการบูรณะลมนี้ย่อมพัดให้กามชายหลงฯฯ พิการบูรณะถ้าหญิงย่อมพัดให้เลือดหลงอยู่ในมดลูกฯฯ ลมชื่ออุททังควาตนั้นมันให้พัดขึ้นมาแต่ท้าวถึงเอว ทิวาโยพัดวาโยนั้นขึ้นไปตั้งอยู่ในอกให้กินอาหารมิได้ฯฯ แลลมรัตนฆาตลมคุมอยู่ในสะเอวแล้วแล่นขึ้นไปสู่สะบักต่อฯฯ ลมชื่อรัตนวาตย่อมคุมอยู่ในตะโพกผึ่งผายแล่นขึ้นแลตะโพกซ้ายแลตะโพกขวาต่อกันฯฯ ลมปัตพิตนั้นขึ้นจับไหล่ซ้ายนั้นย่อมให้แรงนั้นผล็อยไปแลนอนหลับมิได้ฯฯ ลมปัตพาตนั้นพัดขึ้นในไหล่ขวาย่อมกินอาหารมิได้ แลกินข้าวเข้าไปย่อมให้แค้นฯฯ ลมจักรพิตแล่นออกนัยน์ตาขวาเป็นลมปรากฏพรายดุจหิ่งห้อยออกไปนั้น ลมชื่อจักรพาตแล่นออกนัยน์ตาซ้ายให้เป็นลมเย็นออกไป แลมันให้กระเหม่นตาอยู่ทั้งสองข้างฯฯ ลมชื่อราทะยักมันย่อมให้อมให้จับยอดอกแล้วก็แล่นขึ้นมาต่อเสียวข้างย่อมให้เขม่นทั้งตัวฯฯ ลมปัตคานขึ้นไหล่ซ้ายแล่นไปไหล่ขวามันนองลงไปใต้สะบักให้กะไหล่(ไหล่)ขัดกระบัก(สะบัก)อยู่ทั้งสองข้างเร่งแก้มิตายฯฯ ลมปัตคาตจำพวกหนึ่งมันจับในยอดอกแล้วแล่นตลอดออกไปสะบักฯฯ ลมปัตคาตจำพวกหนึ่งขึ้นแต่ไส้แก่แลตลอดนักแลมันให้กุมเอาหัวใจมิให้เจราจาได้ถ้าบังเกิดแก่หญิงชายใดๆเที่ยงที่จะตายให้เร่งแก้เสียแต่แรกเป็นจับลงยังอ่อนอยู่แก้ไปตามบุญเถิดฯฯ ลมกาลพิตนั่นมันจับแต่ทวารหนักขึ้นมามิให้ถูกกระสัดหนักเบาตกเลยไหวตัวทั่วทั้งตัวดุจดังงู

ขว้างค้อนกัดแลฯฯ ลมดาลคุณนั้นมันจับแต่หัวใจหนาวขึ้นมามันให้เจ็บอกเสียดขึ้นไปตัดเส้นอัศวาต ปัศวาตนั้นแลฯฯ ลมดาลพฤกษ์นั่นมันจับแต่ปลายตีนตลอดอกให้รากให้ท้องขึ้นท้องพองจุกในยอดอกมิให้ต้องได้ฯฯ ลมรัตตคุณมันจับแต่ทวารหนักขึ้นมาตามปล้องไส้ขึ้นมาตลอดมักให้สลัดอกอยู่ฯฯ ลมรัตตคาดนั้นมันจับให้หน้าผากตะโพกนั้นให้ขัดตะโพกอยู่แลฯฯ ลมสวัดตะคุณขึ้นมาในหว่างไส้ให้เป็นก้อนอยู่แรงผลอยไปให้คลื่นดุจลมต้องน้ำให้กระเพื่อมดุจระลอกฯฯ ลมรัตตคุณมันพัดให้เป็นลอนดุจถุงไส้เปียแลมันให้กลิ้งอยู่ในท้องนั่นแลฯฯ ลมชงคคุณนั้นมันให้เกิดใต้น่องขึ้นมาจับเอาหัวหน่าวมันให้เป็นลอนแลฯฯ ลมชงคคุณนั้นเกิดข้างขวา ลมชงคพาตเกิดข้างซ้ายเหมือนกันแล ฯฯ ลมอัมพาตมันให้จับสีข้างข้างขวา ฯฯ ลมชงคสรรพ์พาตมันให้เจ็บทั่วสารพางค์ตัวให้จุกเสียดแลพัดตลอดไส้อ่อน ไส้แก่แล่นตลอดสะบัก ฯฯ ลมวาตคุณนั้น เกิดแต่ไส้ในสุดนาภี ในหว่างธาตุทั้งสี่นั้นแล ฯฯ ลมหัตถ์พิต หัตถ์พาต เกิดแต่ในมือขวาแลมือซ้าย มันย่อมไหวเป็นเหน็บแลเมื่อยให้ฟกบวมขึ้นทั้งสิบนิ้ว ฯฯ ลมหัตถ์พิตออกข้างซ้าย ลมหัตถ์พาตออกข้างขวาแลฯฯ ลมชงคพิต ชงคพาตนั้นมันจับในท้องน่องทั้งสองข้างมันจับให้น่องสั่นตัวสั่น ย่อมให้กลุ้มขึ้นในน่องทั้งสองข้าง ฯฯ ลมบาทพิต บาทพาตนั้นเกิดในบาทาทั้งสองข้างให้เป็นเหน็บปลายเท้าทั้งสองข้าง ให้เมื่อยขบพกอยู่ดุจเหยียบเปือก ฯฯ ลมบาทพิตออกข้างซ้าย ลมบาทพาตออกข้างขวาแล ฯฯ ลมเกลียวดำมันจับซอกแม่เท้าข้างซ้ายขึ้นมาเอาน่อง แลตลอดขึ้นมาเข้ากลุ้มเอาหัวใจ แล้วหนุนเส้นปัตฆาตแล้วแล่นตลอดเอาต้นลิ้น แลได้นามชื่อว่าชิวหาสะดมแล ฯฯ ลมเปลี่ยวแดงมันเกิดแต่หัวแม่เท้าข้างขวาขึ้นมา ดุจดังหนึ่งอันเดียวกันชื่อมหาสะดมแล ฯฯ แลลมอัศดมชื่อมหาสดมนั้นเกิดแต่ทรวงแลยอดอดแลขึ้นจับเอาลิ้นนั้นให้ลิ้นค้างแล้วก็แล่นขึ้นไปตลอดถึงกระหม่อมนั้นมันให้เขม่นตาแลลืมตามิขึ้นให้หวนไปดุจดังควันไฟแล ลมชื่อประสะแกเวียนนั้นมันให้วิ่งไปทั้งตัวให้เบาแลสะบัดให้หนักลงเล่า ลมชื่อสรณตคุณมันจับแต่ก้นกบขึ้นมาสันหลังให้ร้อนคอให้เมื่อยทุกข้อสันหลังอ้าปากออกให้เขม่นปากลมชื่อสรรพโลหะคุณให้จับอยู่ที่ห้องปัตฆาตแล่นออกทั้งสองหูแลเกลียวทั้งสองข้างให้สั่นดุจไข้จับให้เหงื่อออกทุกเส้นขนฯฯ ลมสุพสันนิบาตคุณย่อมตีให้คูณเน่าในท้องให้คันตัวให้เจ็บทั้งตัวดุจเขาตีเขารันเจ็บทั่วสารพางค์กายแลฯฯ ลมสันหบาตรนั้นมันจับในขวัญหัวมันให้ตามืดมันจับเอาข้อเท้าตลอดกระบอกตาฯฯ

ลมประถังฆาตนั่นมันขึ้นในเส้นคอแล่นออกไปถึงแสกหัวนั่นแลฯฯ ลมจักรพิตนั้นมันลอดขึ้นมาน่องนั้นแลมันก็ขึ้นรวมกันแลฯฯ ลมประถังพิตนั้นมันจับในงวงหูแล้วแลออกมาตาซ้ายประดุจหิ่งห้อยแลฯฯ ลมจักรพาตนั้นแล่นออกจากตาขวามันให้เป็นลมเย็นแล่นออกไปแลฯฯ ลมสรรพิตนั้นแล่นออกในสันหลังซ้ายออกมาคอแลฯฯ ลมสัตสคภาคแล่นออกในสันหลังขวามันขึงขึ้นไปเอากระบอกหัวแลฯฯ ลมราทยักเกิดขึ้นแต่ในลำไส้แก่แล่นขึ้นไปในเกลียวคอให้เขม่นทั่วทั้งคอตีนมือนั้นแลฯฯ ลมราทยักเกิดแต่ในลำไส้อ่อนแลไส้แก่นั้นหายใจเจ็บทั้งตัวให้เขม่นให้ยักอยู่ทั่วทั้งตัว ลมอัยดมชิวหาย่อมจับหัวใจขึ้นไปต้นคอแลสะบักสองข้างร้อนสองข้างจนต้นคอและให้ต้นลิ้นแบนเจรจามิได้แล ลมปัตพิตมันออกในสะบักซ้าย ลมปัตพาตออกในสะบักขวาจนสองจำพวกนี้เกิดแก่ผู้ใดผู้นั้นตายทุกคนแล ลมฌิษสวาตมันขึ้นย่อมปิดนาสิกไว้หายใจแต่สักน้อยมิให้หายใจออกมาได้สนธิเกิดที่ระหว่างลมต่อกันนั้นแล ลมอัมพิต เกิดข้างซ้ายจำพวกหนึ่ง ลมอัตพาตเกิดข้างขวา ตายจำพวกข้างขวามันให้เป็นเหน็บไปแล ลมฉันทวาตมันกระทำให้ฟกซ้ายฟกขวาให้ระส่ำระสายทั้งตัวให้ผลอยใจตัดหัวใจขาดแล ลมเกลียวดำขึ้นในเกลียวท้องซ้าย ลมเกลียวแดงขึ้นในเกลียวท้องข้างขวาแล ลมอัตโชวาตมันพัดให้ลุกขึ้นประดุจดังไฟวู่กล้า แลมีดุจไฟลุกขึ้นนั้นแลฯฯ ลมอัตโทวาตนั้นมันติให้หัวใจนั้นระส่ำระสายกินข้าวมิได้แล ลมสุพคุณนั้นมันให้ร้อนอยู่ดุจดังว่ากองไฟในอกและในท้องนั้นแล ลมสวาตคุณนั้นเกิดในอกกลุ้มหัวใจออกกันอยู่และแพร่งออกทั่วตัวดุจระลอกต้องเรือให้หกคว่ำหงาย ลมสวัตคุณนั้นคือลมอันเกิดในรัตคาตแลบั้นเอวนั้นแข็งอยู่แลมันให้ทอดใจไป ลมชงคคุณนั้นมันเป่าในเส้นมันฟกกลิ้งไปขึ้นไปเป็นก้อนหูในสมองแล ลมชงคฆาตนั้นมันให้เกิดเหมือนกันกับลมชงคคุณนั้นแล ลมชื่อตะคุณนั้นมันเกิดในท้องแล่นขึ้นไปนั้นมันเกิดในดวงสะดือนั้น เมื่อมันจับกระสับกระส่ายใจมันให้แน่นอกมันทำให้กระหรหารนักแล ลมอัมพาตนั้นมันตายซีกขาหนึ่งแต่สูงมาจนปลายท้าวนั้นแล ลมดานนั้นมันจับใน ยอดหน่าวนั้นมันให้หน่าวนั้นแดงดุจเป็นฝีแลมันหนุนอุทังควาตนั้นแล ลมอัยวาตอันแล่นตามทั่วไส้ ไส้นั้นเร้าดุจม้าวิ่งเคียงต่อเส้นท้าวท้องขนองนั้นแล ลมชื่อปัศวาตนั้นเกิดแต่ข้าซ้าย มันไหวอยู่ดุจดังต้องลมเกิดแต่ในเท้าท้องข้างซ้ายนั้นแล ลมรัตคาตนั้นมันจับต้นผ่านตะโพกแลมันให้เสียดแทงอยู่ในขานั้นแล ลมดานลคุณมันจับในหน่าวให้จุกเสียดตีให้หมุนแข้งเข่าให้

กลิ้งให้มวนจับตามแถวเส้นแข็งเป็นเกลียวอยู่ในสะดือนั้นแล ลมดารบูนเกิดในต้นเถาองคชาติ ให้สั่นทั่วตัวให้หนักเบาขัดในนอนหลับและย่อมให้ละเมออยู่แลมันให้เสียดอยู่ในหัวหน่าวและเสียดหลังและให้เอนในท้องนั้นดุจดังน้ำมะพร้าวห้าวนั้นแล ลมอัศคุณนั้นตีขึ้นในยอดอกนั้นมันให้กลัดหัวใจให้ใจหายไปแล ลมสูรยกาลานั้นมันจับในกระบอกตาขวาและลมจันทกาลามันจับตาซ้ายให้เขม่นมีแก่ตา ลมอันฑพฤกษ์นี้เกิดเป็นใหญ่แก่ลมทั้งปวงและลมชุมนุมทั้งปวงทั่วสารพางค์ให้ถองหัวเหน่าให้ฟกขัดอยู่ ลมดาลคุณลพฤกษ์นั้นมันเกิดประทุนหน่าวนั้นมันทำให้หน่าวนั้นแข็งดุจเป็นฝีแลทุกสัดมิขาดแลให้องคชาตินั้นหดเข้าและมันให้ไส้นั้นแข็งเป็นต่อนดุจดังว่าต่อนเปียนั้นแล ลมดารพฤกษ์นั้นมันแข็งในสะดือนั้นให้ถ่วงไปข้างหน้าลมอันนี้แลตีเสลดให้แข็งเป็นลูก ลมอัตโชลังพิตขึ้นข้างซ้าย ลมอัตโชลังพาตขึ้นข้างขวาให้ร้อนดุจไฟลนทั่วทั้งตัวนั้นแล ลมชงคพิตเกิดในน่องซ้าย ลมชงคพาตเกิดในน่องขวา มันให้จับในเส้นตะคริวนั้นแล ลมบาทพิตเกิดในหลังเท้าซ้าย ลมบาทพาตเกิดในเท้าขวามันขบทุกปลายนิ้วตีนแล ลมมัทถเกลิงวาตลมเกิดในสมองศีรษะมันให้รัดทั่วทั้งตัวดุจมัดฟืนแล ลมมงคลจักรพรรดินั้นมันให้จับนัยน์ตาทั้งสองข้างนั้นและแล่นขึ้นไปในเส้นมงคลรัดหัวนั้นให้ปวดในสมองดุจปักเสียนลงทั่วสารพางค์ทั้งหัวนั้นแล ลมกันทพฤกษ์นั้นมันจับในหูตลอดในเส้นมงคลให้หูหนักหูหนวกให้หูตึงไปในที่นั้นแล ลมพฤกษ์สันนิบาตมันจับในสมองหัวนั้น สันนิบาตเกิดเพราะเลือดและลมนั้นก็ดีให้เลือดเป็นกันเข้าสุมอยู่ในสมองหัวเป็นช้านานสันนิบาตเกิดเพราะเลือดและชุมในสมองหัวก็ดีแลมันให้มืดมนในใจนั้น ลมปัดพิตนั้นเกิดในสะบักนั้นซ้าย ลมปัตพาตเกิดในสะบักขวาและรวมกันในขวัญหัวข้างสะบักขัดอยู่หายใจหอบโรยอยู่แล ลมกุสุพวาตนั้นมันเกิดในใจให้กลุ้มหัวใจให้ใจสั่นตัวสั่นให้หายใจให้เซไปประดุจดังคนกินเหล้าเมาแล ลมองควาตมันจับในเส้นให้เส้นองคชาติต่อเส้นหนังท้องตลอดขึ้นไปหัวใจแลผอมไปดุจมิได้กินข้าวตัวเบาไปแล ลมชงคคุณนั้นมันให้จับในน่องกลิ้งอยู่ในน่องดุจลูกกลอยเส้นลำขาเลื่อนขึ้นไปตลอดท้องน้อยนั้นแล ลมชงควาตนั้นเกิดในท้องข้างขวานั้นมันชักให้เป็นกลุ่มดุจกำปั้นในท้องแล่นตลอดเส้นขาแลแล้วก็แล่นไปท้องน้อย ลมชงควาตข้างซ้าย ลมชงควาตลมเกิดในน่องนั้นเป็นกลุ่มดุจลมตะคริวแล่นขึ้นไปตามเส้นขาแลน่องในเส้นรัตนคาตนั้น ลมรำโหยพิตนั้นมันเกิดต้นขา มันให้กำลังถอยกำลังหายไปแล

ลมรำโหยวาตพิตนั้นเกิดในเส้นสันหลังสองข้างให้เจ็บสันหลังทั้งสองข้างให้ผลอยแรงให้กินข้าวมิได้ ลมอามศันนั้นมันเกิดในสีข้างขวาให้สันหลังแข็งตลอดขึ้นมาตามราวคางข้างซ้ายแล ลมกามพิตมันเกิดแต่หัวหน่าวให้ชักแต่ท้องน้อยให้สะว่านลงให้กินข้าวมิให้ได้ให้แรงฝอยไปแล ลมอาพลวาตนั้นมันขึ้นเหมือนกันทั้งสองข้างจำพวกนี้แล ลมกุสุมพรัตมันเกิดในไส้ให้เจ็บในเกลียวข้างข้างใน มันรัดหัวหน่าวแลเส้นสะดือนั้นแล ลมกุสุมรัตคุณมันให้ขึ้นเหมือนกันทั้งซ้ายขวาดุจกัน ลมเกลียวคำขึ้นข้างซ้ายลมเกลียวแดงขึ้นข้างขวา ลมบาทพฤกษ์แลเส้นอัณฑพฤกษ์ มันย่อมขึ้นแต่แม่เท้าแลขึ้นมาเอาเส้นขานั้นแล ลมบาทวาตนั้นมันเกิดในเท้านั้นมันชักให้เขม่นทั่วทั้งเท้านั้น ลมปัตวาตนั้นมันให้ขึ้นข้างขวา ลมปัตคาตนั้นมันจับใจในกระดูกขวางสันหลังแลมิให้ละวางในนิ้วเท้าทั้งสิบนิ้วแลเกลียวดำก็ดีเกลียวแดงก็ดีดุจนั้นแล ลมปัตคาตก็ดี อัศวาตก็ดี ปัศวาตก็ดี แลลมทั้งหกจำพวกนี้ย่อมเกิดแต่เท้าขึ้นมาแล ลมทั้งหกจำพวกนี้ย่อมขึ้นเหมือนกันดุจกล่าวมานี้ แลลมทั้งปวงนั้นนี้ท่านยกเอามาแต่คัมภีร์อันชื่อวาโยคีพนมนั้นแล

ถ้าลมเกิดในไส้ให้แก้ไหล่ทั้งสอง ถ้าเกิดในอกให้แก้รอบสะดือ ถ้าเกิดกลอนแก้ตา ตีนทั้งสอง ถ้าเกิดในหัวแก้ท้อง ถ้าเกิดในท้องแก้ฝ่าตีนทั้งสอง ถ้าเกิดตามืดแก้สันหลังทั้งสองข้าง ถ้าเกิดเล็บแก้สีข้าง ถ้าเกิดพิระดึกแก้ไหล่ทั้งสองข้างและลายน้ำมะขามเปียกให้กินก่อนจึงแก้สะดือ ถ้าปัตคาตแก้ข้างขาทั้งสอง ตามเส้นหลังตีนทั้งสองนั้น ถ้าลมขับขึ้นแก้ทั้งสอง ถ้าลมเย็นแก้ฝ่าตีน ถ้าลมพลายวาตแก้ส้นตีนทั้งสอง ถ้าลมปวดแก้รักแร้ทั้งสอง ถ้าตีนถ้ามือตายแก้ใจตีนทั้งสอง ถ้าเสียดอกแก้ต้นคอ ถ้าลมจับทั่วนมแก้หัวเข่าทั้งสองข้างแล

ทีนี้จะกล่าวให้รู้จักเอ็นทั้งหลาย อันจะสำแดงให้ตายซึ่งมือแลเท้าทั้งสองข้าง ยังมีลมอันหนึ่งพัดขึ้นมาให้ไหวตัวมิได้แล ถ้าจะแก้แก้หัวเข่าแลปั้นเอว แลหัวไหล่ทั้งสองข้างนั้นเสียทั้งตัวแล ลมอันหนึ่งนอนมิได้ให้แก้หัวไหล่แลท้อง และส้นตีนแลช่องคอหอย แลลมอันหนึ่งให้ตายแต่ส้นเท้า และน่องทั้งสอง แลบ่าทั้งสองตาย ลมอันหนึ่งให้ขึ้นไปแต่หลัง แลหัวเข่าทั้งสองข้างและข้อแลต้นแขนทั้งสองข้าง ลมแล้ว

อัศวาต ๑ อัตตวาต ๑ ฉันทวาต ๑ บาทพาต ๑ บาทพิต ๑ พิการบุญ๑ อุททังควาต ๑ รัตวาต ๑ ปัตพิต ๑ จักรพิต ๑ ราทยัก ๑ สรรพพาต ๑ เกลียวดำ ๑

เกลียวแดง ๑ อัตสดม ๑ ชิวหาสะดม ๑ สะแกเวียน ๑ สันนิบาตคุณ ๑ ชุมพะโลหคุณ ๑ สลพสันนิบาต ๑ ประกังพิต ๑ ปถังวาต ๑ สัตพิต ๑ สัลพาต ๑ นิสันทวาต ๑ อัมพฤทวาต ๑ ฉันทวาต ๑ อโทวาต ๑ อโชวาต ๑ อโทลวาต ๑ สรรพคุณ ๑ กาลพิตพิกาบุรณวาตคุณ ๑ หัตตพิต ๑ หัตตพาต ๑ รังโพทชิทพฤต ๑ รังโพทธิทพาท ๑ มัตเกวลตมังคลธักวาต ๑ มงคลจักรวาต ๑ พุทพิตสันนิบาต ๑ สันนิบาตปัตพิต ๑ สันนิบาตปัตพาต ๑ สุพวาตวงควาต ชงคคุณชงควาต รำโหยพิต รำโหยพาต อาภณพิต อาพนวาต ดุสุบุรตณะพิตคุณ กุมสุมภรัตนวาตคุณ กระไสยกลอนวัทนพิต อัณฑวัทนเกลียวดำเกลียวแดง บาทพิต บาทคุณ อัศวาต ปัตวาตเกลียวดำ อัศปัศวาต ปัตคาตเกลียวแดง

